

MARK OCH VILT

*Handledning i mark- och viltfrågor
i samband med kartritning
och orienteringsarrangemang*

 **Svenska
Orienteringsförbundet**

Att notera:

Policyn Mark och Vilt har gällt från år 1996.

Enligt beslutat handlingsprogram 2015-2016 för SOFTs arbete med markfrågor kommer policyn att genomgå en revidering där bl.a. en uppdatering av kunskapsläget kommer att ske.

Stockholm 2015-05-05

INLEDNING

Kropp och själ får reningsbad i naturen

Vår kulturella utveckling ser ut att leda mot en allt större fysisk passivitet. Vi får inte längre det kroppsarbete vi är skapta för. Folksjukdomar som infarkter, svaga ryggar och dåliga magar kan med stor säkerhet relateras till fysisk passivitet eller lågintensiv, monoton ansträngning. Sjukvården i all ära, men vägen till bättre hälsa är ändrad livsföring. Men en återgång till ett hårt, strävsamt slit för livets nödtorft är naturligtvis inte önskvärd. Det är således inte bara i arbetslivet utan också på fritiden som en förändring måste ske.

Det här är inte bara ett problem för individen utan även ett socialt problem som kostar samhället stora resurser i form av sjukvård och allmänt lägre prestanda. Den negativa effekten av passiviteten byggs på av det starka sambandet mellan kropp och själ. Vårt sjäsliv, till exempel förmågan att känna kärlek, lycka och trygghet, mår också dåligt om vi missköter kroppen. Det är således ett fundamentalt behov att öka utbudet av och intresset för fysisk aktivitet på fritiden.

Det är här idrotten och friluftslivet kan spela en viktig roll. Tillsammans har de ett enormt rikt utbud av kamp, spel och lek att erbjuda. Enkätundersökningar har visat att vistelse i skog och mark är en av de fritidssysselsättningar som svensken helst skulle vilja ägna sig åt. Frisk luft, mark och vatten, naturens dofter, liv och spänning är kvaliteter som vi mer eller mindre medvetet genomsyras av vid utövande av friluftsliv. Orienteringsidrotten har en extra kvalitet att erbjuda - prövningen av tankeförmågan i kombination med fysisk ansträngning. Träningseffekten omfattar även hjärnans funktioner, där således både kropp och själ får sitt reningsbad. Det finns ytterligare ett skäl för samhället att värna om friluftslivet. Tillgång till naturens resurser som frisk luft och vatten, livsmedel, virke etc. utgör grunden för vår existens. Men ett uthålligt brukande förutsätter kunskap om och respekt för naturmiljöns kretslopp. Kunskap kan man läsa sig till, men förnufts värdering av informationen får vi bäst genom egna erfarenheter och närkontakt med naturen själv.

Rätten att ge och ta i umgänget med naturen bör vara en del av samhällets så kallade ekologiska grundsyn. Men som härskande art har vi ett särskilt ansvar mot naturen omkring oss. Att minimera störningarna av vår verksamhet så långt som idrottens överlevnad tillåter ska vara en självklarhet. Genom att framhålla orienteringens egenart kan vi bidra till att öka insikten om naturens egna villkor och livsavgörande roll för oss alla.

INLEDNING.....	1
BAKGRUND	3
Historik.....	3
Allemansrätten	3
Undersökningar	4
Allmänna opinionen	4
INVERKAN PÅ DJURLIV OCH VEGETATION	6
Djurlivet	6
Vegetationen.....	9
JAKT	11
Jaktformer	11
Hänsyn vid älgjakt	11
NATURVÅRDSVERKETS ALLMÄNNA RÅD	12
ANVISNINGAR FÖR SAMRÅD	13
Åtgärder före samråd	13
Kartritning och arrangemang	14
Förberedelser för samråd	15
Samrådsformer	16
Avtal om markanvändning	18
Om samråd inte ger avsett resultat.....	18
ANVISNINGAR FÖR BANLÄGGNING	19
Val av område.....	19
Banor i stråk	20
Frizoner	20
Glöm inte.....	21
VILTFRÅGOR.....	22
Avdrivning	22
UTBILDNING	24
Naturvårdsverkets Allmänna råd.....	25
Orientering och andra friluftsansarrangemang.....	25
Regioner	30
Orienteringsarrangemang under vårdatumperioden i region 4 och 5	31
Överenskommelse rörande förhållandet mellan markägare, jägare och orienterare.....	32
Exempel på brev för uppsökande samråd	34
Exempel på brev till markägare	35
Litteratur.....	36

BAKGRUND

Historik

Allt sedan orienteringsidrottens barndom har känslan för naturen liksom samarbetet med markägare och andra intressenter i markerna varit viktiga inslag vid planering av ett orienteringsarrangemang. Redan i slutet av 1920-talet infördes de första begränsningarna för orientering i samband med älgjakten. Knappt tio år senare, 1937, infördes vårdatumgränserna. För olika landsdelar fastställdes ett sista datum på våren, efter vilket man inte fick anordna tävlingar. 1947 träffades den första samarbetsöverenskommelsen mellan Svenska Orienteringsförbundet (SOFT) och Svenska Jägareförbundet, vilket bland annat innebar ett ökat hänsynstagande i samband med älgjakten. Samarbetet med markägare och jägare utvecklades ytterligare 1975. En ny överenskommelse tecknades, som innebar att SOFT, förutom Svenska Jägareförbundet, även fick Domänverket, Lantbrukarnas Riksförbund, Skogsindustriernas Samarbetsutskott, Sveriges Jordägareförbund och Sveriges Skogsägareföreningars Riksförbund som samarbetsparter. Överenskommelsen innebar ett ökat samrådsförfarande mellan orienterare och markägare/jägare inför kartritning och anordnande av större orienteringsarrangemang (Bilaga B). 1976 samlade Statens Naturvårdsverk (SNV) en arbetsgrupp, med företrädare för ett antal organisationer med naturintressen, i syfte att utforma praktiskt tillämpbara anvisningar för arrangörer av friluftsverksamhet. Arbetet resulterade i en överenskommelse och en skrift med titeln Rekommendationer för arrangörer av orientering och annan organiserad friluftsverksamhet. Skriften reviderades 1983 och har därefter gällt fram till och med 1996 års utgång. Från och med 1997 ersätts dessa rekommendationer med SNVs Allmänna råd (Bilaga A). De Allmänna råden bygger till stora delar på innehållet i rekommendationerna.

Allemansrätten

Tillgång till mark är en grundförutsättning för att bedriva orientering. Tack vare allemansrätten har människor rätt att fritt få färdas över annans mark, när detta kan ske utan risk för skada eller störning. Vi orienterare har härigenom kunnat ta naturen i anspråk för att genomföra våra arrangemang. Även om detta förhållande i sak inte förändras, har en ny naturvårdssyn vuxit fram under senare år. Från olika grupper i samhället ställs nu betydligt högre krav på hänsynstagande till naturen i sin helhet. Detta har gjort att kraven har ökat på alla som vill vistas där och utnyttja denna för sina friluftaktiviteter. Allemansrätten gäller givetvis fortfarande. Men de ökade kraven på hänsynstagande har visat att det inte alltid råder en likartad uppfattning om allemansrättens omfattning och innebörd. Det torde vara oomtvistat att den enskilde orienterarens löpning i skogen fritt kan ske med stöd av allemansrätten. Däremot finns det ett antal företeelser inom orienteringen, om vilka det råder skilda uppfattningar beträffande dess berättigande, grundade enbart på allemansrätten. För att säkerställa ett tillräckligt hänsynstagande och undvika konflikter har vi inom orienteringsrörelsen frivilligt ålagt oss att vår verksamhet ska föregås av samråd med berörda parter. Målet är att vi även i fortsättningen, utan lagstiftning eller annat myndighetsingripande, ska ha fri tillgång till naturen för vår verksamhet. Allemansrätten är en sedvanerätt, som endast indirekt är förknippad med visst straffrättsligt och skadeståndsrättsligt ansvar. I juridisk mening innebär detta att det som inte är förbjudet betraktas som tillåtet. I praktisk tillämpning är det dock inte lika enkelt. Det finns för en orienteringsarrangör en mängd överväganden och hänsyn som måste beaktas och värderas.

Inte störa eller förstöra

I utredningen Allemansrätten och kommersen, presenterad 1995, har Naturvårdsverket definierat allemansrätten enligt följande:

"Allemansrätten är knuten till den enskilde individen. Det hindrar inte att den kan utnyttjas i grupp. I så fall måste särskild hänsyn tas till risken att marken skadas eller närboende störs. Vad som är tillåtet för enstaka vandrare eller tältare är inte alltid tillåtet för ett större antal personer i samlad grupp. Det finns således inte något direkt förbud att vistas på annans mark för att utöva friluftsliv oavsett om:

- . man är svensk eller utlänning,
- . man utövar det tillsammans med andra eller inte
- . utövandet sker i samband med näringsverksamhet eller inte,

allt under förutsättning att utövaren inte skadar naturen eller stör eller förstör för markägare eller förfriluftsutövare."

Sammanfattningsvis kan denna färsk definition för orienteringsrörelsens del tolkas så att vi kan vistas på annans mark om vi inte stör eller förstör. Vidare att vi beaktar gällande regler och överenskommelser och därvid sköter erforderliga samråd på bästa möjliga sätt.

Undersökningar

När orienteringsidrotten under 1970-talet växte och fick allt fler utövare, framfördes från bland annat markägare och jägare farhågor för att sporten kunde orsaka skador och störningar på växt- och djurliv. Därför genomfördes på SOFT:s initiativ ett flertal undersökningar om orienteringens påverkan på naturen. På uppdrag av Naturvårdsverket utfördes 1972-73 två viktiga undersökningar av professor Lars Kardell och jägmästare Bo Sennstam. Kardell undersökte slitaget på växtligheten och Sennstam störningarna på djurlivet. Generellt visade utredningarna att orienteringsverksamheten hade liten eller ingen negativ inverkan på naturen. Men de pekade också på punkter i arrangemangen som borde förändras för att minska risken för slitage och störningar. Framför allt gällde detta banläggningen. Banläggning i korridorer, fri- och buffertzoner samt avdrivning var dittills ganska okända begrepp, men blev på bara ett par år en realitet för alla arrangörer. Kardells undersökning uppmärksammade några känsliga terrängtyper, men konstaterade att slitaget i övrigt var så litet att man efter en vegetationsperiod oftast inte kan upptäcka några spår av ett arrangemang.

Grimso viltforskningsstation undersökte 1979 och 1980 hur viltet påverkades vid några orienteringstävlingar. Dessa undersökningar gav i stort sett samma resultat som Bo Sennstams undersökning 1972, nämligen att orienteringen genom speciella åtgärder – banläggning i korridorer, avdrivning samt avsättning av fri- och buffertzoner inom och direkt i anslutning till tävlingsområdet - kan minimera störningarna på det vilda. Att så är fallet framgår med stor tydlighet av den statistik som förts sedan 1976 över viltolyckor i samband med orientering. Statistiken avser återfunna och rapporterade djur. Under de 20 år som statistik insamlats har antalet viltolyckor successivt minskat. Under den senaste femårsperioden har det rört sig om två-tre djur per år.

En lång rad mindre studier, framför allt kring vegetationsslitage, har under årens lopp genomförts och alla har kommit till ungefär samma slutsatser som Kardell. Bland annat har studier av rrp i plantskog visat på förvånansvärt små skador.

Allmänna opinionen

Många upplever att orienteringen successivt omgärdas av fler och fler restriktioner, som ger oss allt sämre förutsättningar att bedriva vår idrott. Inte sällan anför den "allmänna opinionen" som skäl för de förändringar som görs, ett argument som vi orienterare många gånger har svårt att förstå och acceptera. Vad står då detta uttryck för och vad är det som gör att vi måste ta hänsyn till det? En opinion är uppfattningar, åsikter eller tyckanden, som en grupp människor ger uttryck för på ett eller

annat sätt. När man använder begreppet "allmän" vill man ge intryck av att det är en mycket stor del av alla människor som tycker just så, men detta behöver ingalunda vara fallet. En liten och stark grupp kan, genom ett målmedvetet engagemang och agerande, ge uttryck för åsikter som leder till förändringar. När sådana åsikter tas upp och diskuteras bland annat i media, är det lätt att åsikten beskrivs som att den har sin grund i den "allmänna opinionen". Framför allt kan beslutsfattare använda detta som skäl. Skickliga lobbyister och marknadsförare kännetecknas av att kunna skapa sådana uppfattningar utan att det för den skull behöver vara särskilt många människor som tycker så. Inom orienteringen är vi beroende av tillgång till mark för samlingsplatser, parkeringar och inte minst skogsmark att springa i. En god relation till markägare är således nödvändig. Oftast finns det också en mycket stark koppling mellan markägandet och jakträtten, vilket kräver en väl fungerande relation även till jaktutövarna. Ger dessa grupper uttryck för en viss uppfattning som berör orienteringen, utgör de en viktig opinion för oss. En eventuell djupare meningsmotsättning mellan oss och markägare och jägare kan leda till att vi får svårigheter att bedriva vår verksamhet på ett smidigt sätt. Vi orienterare skapar också en opinion. Ett bra exempel är den insats som gjordes när förslagen till nytt regelverk kom från Naturvårdsverket 1995. Det gav upphov till en mängd meningsyttringar från olika håll i landet och från olika intressenter. Detta gav uppmärksamhet i media och blev också ett uttryck för en "allmän opinion". Det finns i dag i det svenska samhället en stark känsla för bevarandet av naturen och av en god miljö. Detta ökade miljömedvetande innefattar också en strävan efter att skydda naturen och öka hänsynstagandet till djur- och växtliv. Det har växt fram ett antal intresseorganisationer under senare år som tagit som sin uppgift att bedriva opinionsbildning. De bevakar vad som händer och sker. Sammantaget skapar de många gånger en "allmän opinion" som politiker och beslutsfattare lyssnar till och tar hänsyn till. Det är uttryck av det här slaget som medverkar till att det sker förändringar i samhället. politiker bedömer styrkan och rimligheten i framförda meningsyttringar. När de bedömer att en åsikt är tillräckligt stark och motiverad föreslås åtgärder av olika slag. Inte sällan innebär det ny eller ändrad lagstiftning, som är politikernas redskap för att åstadkomma förändringar. Men lagstiftning innebär också en striktare reglering och mer byråkratisk hantering. Därför är det ofta att föredra att försöka förhandla fram lämpliga spelregler enskilda parter emellan. Det senare är den väg som orienteringen har valt. Vi har, i jämförelse med många andra verksamheter, varit framgångsrika i att hävda våra intressen. Men det är också detta som gör att vi måste lyssna på olika opinionsyttringar och, när vi anser det motiverat, vidta förändringar för att fortsatt, under eget ansvar, kunna bedriva vår verksamhet.

INVERKAN PÅ DJURLIV OCH VEGETATION

Djurlivet

Orienteringens effekter på djurlivet är bäst kartlagda när det gäller älg och rådjur. Det beror bland annat på att de går att studera relativt lätt. Kraftigt stressade djur, liksom döda djur, upptäcks ofta vid tävlingar och dessutom har de ett ekonomiskt värde i jaktsammanhang. Den mesta kunskapen om älg och rådjur kommer från radiopejling och observationer av djur under tre tävlingar 1979 och 1980, vid några experiment nära Grimsö i Västmanland samt vid Tiomila på Bogesund 1989. Studier i samband med O-Ringen i Södermanland 1992 har förbättrat underlaget beträffande rekommendationer för viltavdrivning och upprättande av frizoner för rådjur. Kunskap om hur fåglar påverkas vid orienteringstävlingar baseras främst på en mindre studie vid Tiomila 1973 och en mer omfattande studie av främst skogshöns vid en tvådagars tävling i Norge 1978. När det gäller påverkan på små djur vet man inte så mycket, men troligen klarar de sig bättre än större djur från störningar av orientering. Här nedan redovisas några av de viktigaste resultaten och slutsatserna av ovan nämnda studier, liksom en del andra. Det gäller både störningseffekter och hur effekterna kan mildras, exempelvis genom olika åtgärder vid banläggning och vid val av tävlingsområde. En del uppgifter har inhämtats genom intervjuer med forskare. Slutligen diskuteras kortfattat orienteringens inverkan på djurlivet i relation till andra påverkansfaktorer.

Störning och stress

Begreppen störning och stress används ofta då man beskriver hur exempelvis ett rådjur påverkas vid orientering. Med störning menas här den stimuli eller påverkan hos djuret som sker genom syn-, hörsel- och/eller luktntryck och som för djuret kan resultera i allt ifrån lättare anspänning, exempelvis ökad uppmärksamhet, till panik, energiförluster eller utmattning med efterföljande skada eller död. Störningsstimuli är summan av påverkan som kan leda till bland annat stigande muskelspänning och ökad förbränning med ökad andhämtning och hjärtfrekvens som följd, eller att funktionen hos inre organ påverkas. Stress är ett naturligt tillstånd som är ett resultat av en störning. Tillståndet kan definieras som en fysiologisk och beteendemässig förändring orsakat av en störning, vilket förbereder ett djur att möta den belastning som uppkommer genom störningen. Stress kan alltså uppfattas som ett medel för djuret att motverka störningen. Om störningen leder till en belastning som är så massiv, långvarig eller chockartad att kroppens försvarsmekanismer inte kan följa med, kommer stressen att resultera i fysiska skador. Man har visat att fåglar kan vänja sig vid störningar och som ett resultat visa mindre tecken på stress. Detsamma torde gälla andra djur, vilket kan förklara att exempelvis älg och rådjur i allmänhet släpper en människa närmare in på sig i ett frekventerat friluftsområde än i avlägsna skogstrakter. Man skiljer mellan akut stress och en reaktion med långvarig, kronisk stress. Kronisk stress behöver inte ge utslag i en registrerbar beteendeförändring, men kan resultera i nedsatt reproduktion eller ökad dödlighet.

Hemområdets storlek varierar

Älg och rådjur har som regel sina hemområden, där de uppehåller sig större delen av året. Hemområdets storlek varierar, beroende på bland annat terrängens utseende och vilttätheten. Undersökningarna vid Grimsö viltforskningsstation visade att älgarnas hemområden där var cirka 300 hektar medan rådjuren nöjde sig med cirka 50 hektar. Genom radiopejlingar konstaterades att älgarna gjorde förflyttningar på cirka 1 000 meter varje dygn inom sitt hemområde. Eftersom rådjurens hemområden var väsentligt mindre inskränkte sig deras dygnsförflyttningar till cirka 400 meter.

Älg och rådjur reagerar olika

När en älg eller ett rådjur utsätts för störning, exempelvis av orienteringslöpare, förflyttar det sig alltid bort från störningskällan. I denna situation uppvisar djuren helt skilda beteendemönster. Älgen förflyttar sig vanligen snabbt ur det oroliga området. Hur lång förflyttningen blir varierar från fall

till fall, men radiopejling vid Grimsöförsöken visade att kilometerlånga flyktsträckor inte är ovanliga. om djuret inte störs på nytt återvänder det vanligen efter några timmar till sitt hemområde. Rådjuret däremot lämnar mycket ogärna sitt hemområde utan stannar vanligen kvar och trycker tills störningen upphör. Utsätts däremot ett stort djur för nya störningskällor tar det åter till flykten. upprepas detta ofta – speciellt om nya löpare dyker upp från olika riktningar, blir flykten vanligen panikartad. Älgen reagerar genom att löpa allt längre bort från sin ursprungliga-position. Rådjurets flykt sker däremot i korta snabba språng i ett till synes irrationellt mönster. I båda fallen utsätts djuret för en hård press. I extrema fall kan dessa upprepade förflyttningar leda till att djuret faller ihop av ansträngning. Genom att driva av tävlingsområdet kan man få älg att gå undan. Rådjur däremot smiter gärna igenom till och med en relativt tät drevkedja (30-50 meter mellan drevkarlarna) och blir oftast kvar i sina hemområden. Man kan säga att rådjur har taktiken att gömma sig i någon tätning och om en fara blir alltför påträngande rusar det iväg åt vilket håll som helst. För ungdjur som lämnat kon respektive geten och som ännu inte skaffat sig hemområden är det dock mindre troligt att de kommer tillbaka efter kraftig eller upprepad störning. sådana djur rör sig ofta över stora områden och kan ses som en delmängd av sin art som hela tiden "flyter omkring" i landskapet. Om exempelvis en sådan älg försvinner från området i samband med en tävling, kan den "ersättas" av en annan. En period när både älg och rådjur är känsliga för störningar av det slag som orientering kan medföra är just efter kalvningen eller när kidet fötts. Dels har det nyfödda svårt att förflytta sig, dels byggs kalvens och kidets prägling på kon respektive geten- upp under de närmaste dygnet efter födseln. Rådjuret är troligen mer känsligt än älgen under de första veckorna, eftersom som geten "gömmar" kidet och endast under några tillfällen per dygn besöker det för att det ska få dia. Älgko och kalv däremot följer varandra och blir därför rörliga på ett helt annat sätt. Som en tumregel kan man ha att älgens födelsetopp ligger cirka två veckor tidigare än rådjuret. Det betyder att dagens vårdatumgränser ligger innan "toppen" på rådjursfödslarna och att en väldigt liten del av rådjurskiden föds under den tid vi har tävlingar. I vissa områden kan kalvningen hos några procent av älgpopulationen ha kommit igång innan vårdatumperioden börjat.

Få studier om fåglars reaktioner

När det gäller fåglar vet man mindre än om älg och rådjur. Endast vid ett tillfälle har man i Sverige mer systematiskt studerat fåglars reaktioner vid orienteringstävling, nämligen vid Tiomila 1973. Utöver den studien och en norsk studie på skogshöns får man stödja sig på forskning och allmänna erfarenheter av andra typer av störningar på fågelfaunan. Studien i samband med Tiomila gjordes i två mindre områden där cirka 50 respektive 2 500 löpare passerade under en tolvtimmarsperiod. Det var minusgrader på natten. Markhäckande fåglar verkar vara mer känsliga för störning än träd- och buskhäckande fåglar. Hålhäckare tycks vara ganska okänsliga för störning. I alla bebodda holkar i de två områdena fick föräldrarna fram kullar i normal omfattning. I den norska studien där 3 000 orienterare tävlade i samma område i två dagar, var förändringen i antalet registrerade individer av skogshöns före och efter tävlingen likartad som i ett närbeläget kontrollområde. Nära efter tävlingen hade däremot många fåglar bytt uppehållsplats, något som emellertid inte följdes upp långsiktigt. Det uppskattades att 50-70 procent av tjäderna i tävlingsområdet stöttes upp av de tävlande.

Tjäder och orre klarar de flesta aktuella störningar

Vid tävlingar under maj och juni, alltså huvudsakligen i norra Svealand och Norrland med de datumgränser som gäller, händer det att man som orienterare stöter upp orr- eller tjäderhonor, vilka häckar på marken. En höna, som på eget initiativ lämnar sitt rede, täcker ägg eller kycklingar med dun för att minska risken för rovdjursangrepp. En höna som stöts från redet hinner inte göra detta, vilket medför förhöjd risk för rovdjursangrepp. Det finns dock inga data som visar om den ökade risken har någon effekt på en lokal skogsfågelstam. skulle en höna stötas från sitt rede ett flertal gånger under en dag kan dock risken vara stor att hon överger det.

I lämplig skogsmark häckar tjäder och orre med en täthet av två-fem per kvadratkilometer. Under ruvningen är honorna normalt borta från boet under 20-30 minuter i taget. En bortavaro på två

timmar, som troligen kan bli fallet vid en orienteringstävling, innebär från väderlekssynpunkt knappast något problem om det inte är ovanligt kallt. När hönorna ligger på ägg har de en hög stresströskel, det vill säga de flyger inte upp förrän man kommit ungefär fem-tio meter ifrån boet. Det betyder att man kan snitsla av en frizon med 10-20 meters radie runt ett bo och därigenom minska risken för att en ruvande orr- eller tjäderhöna stöts upp. Risken för rovdjursangrepp ökar emellertid ju längre tid boet lämnas obevakat. Normalt spolieras mellan 20 och 80 procent av orr- och tjäderhäckningarna av angrepp från exempelvis kråkfåglar. När skogshönsen kläckt sina kycklingar kan risken vara större för att man vid orientering åstadkommer skador än vid själva ruvningen. Under cirka tre veckor efter kläckningen är det möjligt att upprepade störningar kan splittra kullen. Det är troligen svårare att vid en tävling vidta åtgärder för att minska risken för att enstaka kycklingar skiljs från hönan. Det finns dock inga studier gjorda på vilken eventuell negativ effekt splittring av orr- eller tjäderkullar har. I stora delar av Sverige förlöper den mest intensiva delen av tjäderspelet vanligen under två-tre veckor över månadsskiftet april-maj. Det är då hönorna kommer för att para sig. Tjäderspelet är till största delen avslutat vid den tid på dagen då tävlingar brukar börja (tidigast klockan nio). Det finns risk för att de störs av orientering, men troligen är risken liten för att tjäderspel spolieras för innevarande säsong eller att parningen allvarligt påverkas. När det gäller tjäderspel är därför motiven inte så starka för att med hjälp av exempelvis jägare eller lokala ornitologiska föreningar ta reda på om det finns tjäderspel i tävlingsområdet och undvika att dra fram banor i dess närhet.

Örn, gjuse och uv - ovanliga och störningskänsliga fåglar

Fåglar som havsörn, kungsörn, fiskgjuse och berguv är exempel på ovanliga och därför särskilt skyddsvärda arter, som tidvis är mycket känsliga även för lätta störningar. Det gäller särskilt tidigt under häckningen, redan i mars-april. Innan ett par satsat mycket resurser på sin avkomma överges boet lätt. Sent under häckningen är deras taktik att trycka länge i boet. En rekommendation när det gäller dessa och en del andra känsliga fågelarter är att via lokala ornitologiska eller liknande föreningar ta reda på om de finns inom ett tilltänkt kartområde och att vid kartrekognosering, banläggning i skogen och tävling ha stora skyddszoner kring häckningsplatsen. Vad som är tillräckligt beror på många faktorer (tidpunkt, sikt med mera), men man ska räkna med en radie på 300-400 meter eller mer.

Störningseffekten beror på många faktorer

För störning av djur finns några tumregler. Stora djur är mer lättstötta än små. En tjäderhöna trycker inte lika länge i sitt bo som en lövsångare och en älg är mer lättstött än ett rådjur. I många fall kommer troligen det lilla djuret tillbaka tidigare än det stora. Att vara borta från sin avkomma (inklusive bo med ägg) under en kortare tid är ofta ofarligt. Men om vädret är dåligt (väldigt kallt och regnigt eller gassigt och varmt) kan ett litet djur eller ägg snabbt få olämplig temperatur. Det är en påfrestning, som under olyckliga omständigheter kan leda till misslyckad häckning. Också risken för rovdjursangrepp ökar om ungar lämnas ensamma eller bon obevakade. Effekter på faunan vid en orienteringstävling beror på många faktorer, exempelvis på val av terrängområde, vilka djurarter det är frågan om, årstid, banläggningen, vädret under tävlingsdagen och störningsintensiteten (ungefär antalet tävlande per yt- och tidsenhet). Man bör som arrangör ordentligt ta reda på vilket djurliv man har i sitt tävlingsområde och planera banläggning därefter. Det är bättre att undvika områden som man tror är känsliga än att chansa och dra tävlande igenom dessa. Genom att lägga banor i stråk så att man undviker att tävlande möts och genom att inrätta frizoner på strategiska platser kan man klart minska störningen av orientering på djurlivet. De flesta djur är känsligast för störningar under yngelperioden, vilken för nästan alla arter infaller under vår och försommar. Detta måste vi beakta. I dag gör vi det med "vårdatumperiod" och "särskild hänsyn". Ju senare på sommaren, desto starkare har en årsunge blivit och desto större påfrestningar klarar den i allmänhet. Det är då rimligt att vi kan öka omfattningen på orienteringen. Med en sådan strategi kan vi orientera mycket utan att störa djurlivet i någon nämnvärd utsträckning.

Få bestående skador med orientering

Det vi som orienterare egentligen gör, när vi stör djurlivet, är att vi stör enskilda individer. Är sådana störningar små, anser de flesta att störningarna kan accepteras. Störningar, som leder till lidande eller sådan stress att ett djur dör, måste vi dock undvika. Orienteringssporten kan inte påverka populationsstorleken hos någon i Sverige förekommande djurart. Det beror bland annat på att vi årligen orienterar på bara ungefär en hundradel av landets skogsmark. Det är alltså mycket osannolikt att vi kan påverka den biologiska mångfalden, varken på djur- eller växtsidan. För alla arter gäller att deras förekomst begränsas av andra faktorer och då är det främst genom brister i tillgången på lämpliga livsmiljöer. Här kommer skogsbruket in som den helt dominerande enskilda påverkansfaktorn när det gäller djurlivet i skogen. Även jordbruksmetoder, trafik, jakt, rovdjursangrepp och klimat har stor betydelse för olika arters populationsstorlekar. Ett exempel är älgen, där avskjutningen på många håll i landet i efterhand har visat sig vara väl hög under toppåren i början av 80-talet. Lokalt har älgstammen decimerats så kraftigt att man bland annat därför under några år helt upphört med älgjakt. För rådjur har de senaste årens relativt kalla och snörika vintrar gjort att stammen minskat - på sina håll mer än halverats.

Vegetationen

När den senaste inlandsisen smälte bort för cirka 10 000 år sedan tog det biologiska livet fart i vårt land allt eftersom marken blev snöfri sommartid. När det gäller våra vanligaste skogsträd kom björken och tallen söderifrån och granen öster/norrifrån runt Bottenviken. Björken är ett tåligt pionjärträd, som oftast etablerar sig först. Tallen klarar torra och näringsfattiga förhållanden bättre än granen, vilken trivs på bördiga och fuktiga ståndorter. Ofta blandas trädslagen på marker som är halvtorra och halvbördiga och där kommer ofta björken. Den följs därefter av tallen, som dock efterhand konkurreras ut av granen, vilken tål skugga bättre än tallen. I den nordiska urskogen spelade skogselden stor roll för vilka trädslag som överlevde och i vilken ordning de olika arterna åter etablerades efter brand. Fuktiga marker brann sällan eller aldrig och där utvecklades mörk "djungel" med mycket gamla granar, levande och döda, stående och kullfallna. På de bördigaste markerna, som efterhand odlades upp till åker och vall, växte med all sannolikhet oftast lövskog, söderöver ädellövskog. Ved- och husbehovstäkt till gärdsel och byggnader för lantbefolkningen påverkade tidigt skogen, dock i begränsad omfattning och bara i de landsdelar där folk bodde. Störst påverkan på skogen hade lantbefolkningen i gamla tider genom att hålla kreatur på skogsbete och genom att fälla skogen och svedja med odling några år i askan. Kring de växande städerna högs timmerträd till byggande och ved till eldning. Med början på medeltiden i södra Sverige, men efterhand även norrut, startade så avverkningarna för tillverkning av skogsprodukter. Produkterna gick ofta på export: tjära, pottaska, trävaror och från slutet av 1800-talet massa/papper. Där bergsbruk utvecklades gick mycket stora vedmängder åt för dels tillmakning - innan krut fanns -, dels kolning. Allt detta innebar att skogstillståndet i stora delar av Sverige för hundra år sedan var dåligt. Nära städer och byar samt längs vägar, sjöar och vattendrag var det ofta stor skogsbrist. Med början i sydvästra Sverige startades i slutet av 1800-talet ett stort beskögningsarbete av kala och glesa marker i hela landet, vilket pågått in i våra dagar. I början av detta sekel fanns det cirka 1,7 miljarder kubikmeter skog i Sverige, i dag finns det nästan dubbelt så mycket. Varje sommar växer numera våra skogar med cirka 100 miljoner kubikmeter och vi avverkar årligen ungefär 70 miljoner kubikmeter, så mängden skog ökar hela tiden. Påverkade av opinionen och med nya kunskaper från forskning och utveckling har skogsbrukets metoder i skötsel och avverkning under det senaste decenniet justerats i riktning mot ökad miljöhänsyn. Dels identifieras miljömässigt särskilt värdefulla bestånd eller delar av bestånd, som lämnas helt utan att avverkas eller får särskild skötsel, dels förstärks i alla bestånd mängden av gamla och döda träd för rik biologisk mångfald och generellt ökas lövträdsandelen. Miljöorganisationerna håller med om att en positiv förändring sker, men är ofta missnöjda med takten. Skogsbruket försöker förändra sina brukningsmetoder samtidigt som man pekar på att ingen vet hur mycket virkesproduktionen sänks om man fullt ut skulle gå miljöorganisationerna tillmötes.

Lavar

Lavar är egentligen inte några växter utan ett symbiotiskt förhållande mellan en alg och en svamp eller mellan en blågrön bakterie och en svamp. Lavarna är de första som tar ett nytt område i besittning. De har en stor förmåga att tåla klimatologiska variationer och detta är en anledning till att bland annat hållmarker täcks av lavar. Hållmarken utsätts för långa torrperioder under sommarmånaderna och de lavar som växer på dessa ställen kan överleva i ett nästan vattenfritt tillstånd. Vid ett regn tar de snabbt upp vatten och fotosyntesen startas och därmed tillväxten. Totalt sett blir emellertid tillväxthastigheten mycket låg. Lavarna är i det torra tillståndet mycket sköra och bryts lätt av, exempelvis vid tramp. Vid orienteringstävlingar, där löpare passerar i vissa stråk över lavklädd hållmark, kommer skador att uppträda redan av ganska få löpare. Dessa skador, som leder till att marken friläggs och berget kommer i dagen, blir större vid torr väderlek jämfört med vid fuktiga förhållanden. Återväxten går som tidigare sagts mycket långsamt och en studie 1987 visade att vid starten för en tävling 1963 som låg på en lavklädd liten höjd syntes en tydlig påverkan 24 år senare. Det är dock svårt att utesluta att det inte varit någon annan påverkan under den här perioden. Orsaken till svårigheten med återkolonisering kan mycket väl vara luftföroreningar, särskilt när det gäller ett område i en storstadsregion. En bidragande orsak till problemet med återväxt på berghallar är förmodligen en bortspolning av lavmaterialet vid kraftiga regn. I områden med tallhed, där man också hittar stora områden med lavar, blir de direkta spåren av orienteringsverksamhet tydliga men försvinner snabbt. Troligtvis beror denna skillnad på att marken har en väldigt god dränerande förmåga och i kombination med ett av lavarnas spridningssätt, fragmentering, kommer återväxten att ske snabbt.

Mossor

För mossor på berghallar uppkommer förmodligen samma typer av skador som gäller för lavar. Även mossor har förmåga till spridning genom fragmentering och på många ställen kommer därför återväxten att ske relativt snabbt. I myrmarker kommer det att bildas stora spår direkt efter en tävling och framför allt om det har regnat. Skadorna försvinner dock relativt snabbt.

Skogsplantor

När många löpare passerar ett planterat hygge kan skador uppkomma på de unga plantorna. I en undersökning vid O-Ringen i Värmland 1976 undersöktes effekten av 3 000 löpares tramp över ett hygge som var planterat fyra år tidigare. Resultatet visade att endast ett fåtal plantor var skadade (3,6 procent) och att av 138 skadade plantor var bara en så allvarligt skadad att den beräknades dö. Vid en förnyad undersökning 1986 kunde inga stamskador, grenbrott eller röta ses som skulle kunna hänföras till tävlingen. Däremot kunde en del av de stigar som bildats under tävlingen fortfarande iakttas och författaren antog att de bildade stigarna användes av de vilda djuren i området. Efter O-Ringen i Dalarna 1985 kunde Skogsvårdsstyrelsen visa att på ett hygge som var ett hektar stort och hade 2500 huvudplantor var 5,9 procent av huvudplantorna skadade. Det vanligaste skadesymptomet var nedtrampning (5,1 procent) och endast 0,8 procent av plantorna var allvarligt skadade. Hygget hade passerats av cirka 10 000 löpare. En uppföljning av skadorna 1986 visade att de skadade plantorna återhämtat sig mycket bra.

Örter

I skogens markskikt finns vad man brukar kalla en fröbank, det vill säga det finns många frön som av olika anledningar inte gror och andra som gror varje år. Skillnaden beror på att de som gror har de rätta omgivningsbetingelserna. Det kan vara fråga om ljus, fuktighet eller temperatur. De som inte gror har inte rätt omgivning och kan därför bara gro om miljön förändras. Orienterarnas tramp kan vara en sådan förändring som kan få dem att gro och det kan till exempel bero på att de kommer upp till ytan och påverkas av ljuset (skogsmark) eller att syre kommer ner i marken (mossmarker). Vid O-Ringen på Gotland 1977 fördes en tidvis ganska hätsk debatt om nedtrampning av orkidéer. Vid en undersökning 1986 kunde en rikligare flora upptäckas i de nedtrampade områdena. Vid 2S-mannaorienteringen i Stockholm 1988 kunde inga skador noteras i en hassellund vid en kontroll ett år efter tävlingens genomförande.

JAKT

Jaktformer

Älgjakten startar i Syd- och Mellansverige andra måndagen i oktober. I Norrland startar den redan i början av september månad. Älgjakt är tillåten på i stort sätt alla marker utanför byggplanelagt område. Älgjakten, som bedrivs med tillstånd av respektive länsstyrelse, kan ske på flera olika sätt främst avseende jakttidens längd och tillåten avskjutning. Jaktenheternas storlek avgör hur jakten bedrivs inom området. Detta kan beskrivas enligt tabellen nedan. Jakttidens längd beslutas av respektive länsstyrelse inom i tabellen angivna ramar. Älgskötselområdena tillkom i början av 1990-talet och är en frivillig samverkan mellan flera markägare/jaktlag som lokalt tar ett stort ansvar för skötseln av den lokala älgstammen. Älgskötselområdet har ingen tilldelning av länsstyrelsen utan bedriver jakten och avskjutningen i enlighet med en treårig skötselplan som länsstyrelsen fastställt. För att få registrera ett älgskötselområde måste området vara så stort att det långsiktigt tål en avskjutning av minst 25 älgar per år, vilket vanligtvis innebär minst 5 000-6 000 hektar jaktområde. Rent praktiskt bedrivs älgjakten i Syd- och Mellansverige mestadels som smyg- eller vaktjakt. Vid vaktjakt sitter jägarna still och väntar på älgarna. I Norrland, men även på stora jaktenheter i södra Sverige, bedrivs jakten med hjälp av lösspringande älghundar. Jakten är som mest intensiv första veckan och bedrivs därefter vanligtvis på helgerna. Rådjursjakten inleds med att de hornbärande bockarna blir lovliga 16 augusti (enligt jakttider för 1996-1999). Från och med 1 oktober till och med 31 januari är alla slag av rådjur lovliga. Under tiden 16 augusti - 30 september för bockjakten endast bedrivs som smyg- eller vaktjakt. Från 1 oktober får även andra jaktmetoder användas. Jakt med drivande/stötande hund eller drevkedja är de vanligaste metoderna. Drivande hundar kan skällande följa rådjuren i upp till en timme och jägarna försöker då ställa sig på platser där man tror att rådjuret kommer att passera. Stötande hundar får förfölja rådjuren högst fem minuter och därmed försöka stöta rådjuren mot jägarna. Drevkedja med folk hörs ofta tydligt i skogen, då drevfolket med hjälp av olika ljud försöker få viltet att springa mot jägarna.

Harjakt med drivande hund, vanligtvis stövare, bedrivs under tiden 1 september - 28 februari. Stövarens skall är mäktigt och hörs tydligt i skogen när den försöker driva fram haren till jägaren. Vid harjakt följer jägaren ofta drevet inom sitt jaktområde.

Hänsyn vid älgjakt

Ända sedan slutet av 1920-talet gäller en överenskommelse som innebär att orienteringsklubbarna avstår från att arrangera orienteringsträning eller -tävling under den allmänna jakttiden i marker där det jagas älg. Samma sak gäller också lördagen och söndagen som föregår den allmänna jakttiden, den så kallade älgsondagen. Om jakträttsinnehavaren lämnar sitt tillstånd för tävling eller träning är det tillåtet att orientera även dessa dagar. Numera sker älgjakten i huvudsak som licensjakt och är utsträckt under en ganska lång tidsperiod, vilken kan variera från län till län. Via ett gott samarbete med de lokala jaktorganisationerna (jaktkretsen, jaktvårdsområdet eller jaktklubben) brukar det ofta gå bra att få arrangera orientering under denna period. Så kallat växelbruk är inte ovanligt i detta sammanhang, det vill säga jägarna jagar i ett område och vi kan orientera i ett annat (angränsande) område. Se nu gällande överenskommelse (Bilaga B).

NATURVÅRDSVERKET'S ALLMÄNNA RÅD

Orienteringen har alltid strävat efter att nå samförstånd med markägare och jägare. De spelregler som gällt från mitten av 1970-talet till och med 1996 togs fram under överinseende av Naturvårdsverket. Genom att dessa rekommendationer har accepterats av berörda parter (SOFT, Jägareförbundet, LRR skogsägarna med flera) har de kommit att tillämpas mer konsekvent än vad som rent faktiskt betingats av dess juridiska status. Under de 20 år som rekommendationerna gällt har människors engagemang för djur och djurskydd och för naturen som livsmiljö ökat väsentligt. Det är i ljuset av detta vi ska se Naturvårdsverkets Allmänna råd som gäller från och med 1997. Naturvårdsverket fastställde 1996 Allmänna råd för orientering och andra friluftsarrangemang. De Allmänna råden bygger till stora delar på de så kallade rekommendationerna som tillämpats inom orienteringen sedan 1977. Hur samråden bör genomföras beskrivs detaljerat längre fram. På några andra punkter kan råden upplevas som något oklara och förtydligas här nedan. De fullständiga råden framgår av Bilaga L.

Kartritning

I Allmänna råden sägs: "Sådant samråd bör även föregå revidering av befintlig karta". Detta ska tolkas så att när en befintlig karta, som är i vila, ska revideras, då ska ett förnyat samråd ske. Syftet med anvisningen är att fånga upp förändringar i området som inträffat efter kartans tillkomst.

Vårdatumperioden

Arrangemang beskrivs så här i Allmänna råden: "När det gäller orienteringsidrotten innebär detta att inga öppna arrangemang sanktioneras inom regionerna L-3 under vårdatumperioden. Inom regionerna 4 och 5 kan öppna arrangemang - dock inga stora - genomföras, varvid de särskilda hänsyn som anges nedan (Arrangemang under period 2 och 3) samt de anvisningar som lämnas i bilaga 4 strikt skall tillämpas. Föreningsinterna, mindre, tillfälliga arrangemang bör kunna genomföras i hela landet under vårdatumperioden under förutsättning att de genomförs i ett större sammanhängande skogsområde eller i särskilt avsatta friluftsområden, exempelvis kommunala reservat". I rådets bilaga 4 anges att "arrangemangen under vårdatumperioden normalt måste vara av begränsad omfattning och beröra ett mycket begränsat område, i förhållande till den totala skogsmarksytan". Formuleringarna är nya men i princip är det ingen större förändring gentemot anvisningarna i rekommendationerna.

När det gäller arrangemang i region 4 och 5 ska råden tolkas så att arrangemang får arrangeras på det sätt och i den omfattning som skett under senare år. Däremot kan vi inte börja arrangera större tävlingar än vad som varit fallet under senare år. "Föreningsinterna, mindre, tillfälliga arrangemang bör kunna genomföras i hela landet under vårdatumperioden under förutsättning att de genomförs i ett större sammanhängande skogsområde eller i särskilt avsatta friluftsområden, exempelvis kommunala reservat." Detta ska det tolkas så att valet av område måste ske med stor omsorg. Ungdomsarrangemang med ett mindre antal deltagare bör emellertid kunna förläggas till mindre skogsområden, då huvuddelen av löparna förflyttar sig utmed stigsystem och andra ledstänger.

Särskild hänsyn

"Större arrangemang bör inte förläggas i omedelbar anslutning till vårdatumperiodens inledning och avslutning". Detta ska tolkas så att denna typ av tävlingar ska undvikas genom en aktiv styrning av tävlingsprogrammet från distrikt och förbund. "Arrangemang, som innebar lång tidsmässigt sammanhängande verksamhet i ett och samma terrängområde, bör undvikas". Detta är en skärpning av de tidigare Rekommendationerna och innebär att budkavlar som utnyttjar samma terrängområde för många sträckor ska undvikas under perioden.

ANVISNINGAR FÖR SAMRÅD

Som arrangör har vi att följa gällande lagtexter, exempelvis Terrängkörningslagen, samt Naturvårdsverkets Allmänna råd (bilaga A) och våra tävlingsregler. Skyldigheten att samråda före kartritning och orienteringsarrangemang i enlighet med Allmänna råden finns inskriven i våra tävlingsregler.

Åtgärder före samråd

All erfarenhet visar att det är lättare att komma överens med markägare och jägare om samråden fungerar på ett bra sätt. I en del fall kan samrådet vara besvärligt med stora åsiktsskillnader, vilket kan kräva mycket tid och arbete innan samrådet kan anses som avslutat. I andra fall kan det räcka med några telefonsamtal och så är allt klart. För att kunna planera och genomföra samråden bör man upprätta en långtidsplan för klubbens kart- och tävlingsverksamhet och ett markägarregister för varje kartområde, som klubben ansvarar för.

Långtidsplan

Ett led i ansträngningarna att få ett gott samarbete med markägare och jakträttsinnehavare är att upprätta en långtidsplan för klubbens kart- och tävlingsverksamhet. Planeringsperioden bör vara rullande och omfatta cirka fem år. Planen bör revideras varje år. Långtidsplanen bör bygga på en genomförd markinventering, där man tagit fram svar på följande frågor:

. Vilka markområden är lämpliga för orientering utifrån klubbens intressen?

Finns områden som berörs av förordnanden i naturvårdslagen och hur påverkar detta användandet?

Hur kan/bör områdena nyttjas? Närtävling?

Passar det bäst för dag- eller nattävling? När på året är det mest lämpligt att använda vissa områden?

Var finns bra platser för tävlingscentrum?

Vilka områden är redan karterade och vilken kvalitet och aktualitet har dessa kartor?

Är det något av områdena, som bör sparas för viktigare arrangemang, så som SM eller liknande?

Vilka tävlingar ska vi anordna under den kommande femårsperioden?

Vår övriga verksamhet i området – träning, klubbtävlingar, trim och så vidare – kommer den att bli av liten, normal eller stor omfattning?

En av åtgärderna före ett kartritningsprojekt eller orienteringsarrangemang är att klarlägga ägande- och nyttjanderättsförhållandena i området. Man upprättar ett markägarregister. Markägarregistret bör kompletteras med en översiktskarta, där man ritar in ägo- och nyttjanderättsgränser.

Kommer andra klubbar, skolor, militärer, Korpen eller andra intressegrupper att vilja använda kartan och i så fall i vilken omfattning?

Hur ska vi fördela verksamheten på de olika områdena, så att vi minskar störningarna på flora och fauna, samt undviker att jämt utnyttja välviljan hos ett mindre antal markägare och jakträttsinnehavare?

Markägarregister

Uppgifter för markägarregister får man på något av följande sätt:

Aktuella uppgifter om berörda fastigheter finns hos lokala lantmäterimyndigheten. Hos dessa finns fastighetskartan, som är en svartvit kopia av den ekonomiska kartan i skala 1:10 000. På denna har man löpande fört in de förändringar som sker i fastighetsindelningen. Fastighetskartan kan utan kostnad studeras direkt på lantmäterienheten eller lantmäterikontoret, där man också kan köpa en kopia av den. Ekonomiska kartan (Gula kartan) fungerar lika bra. Då måste man emellertid kontrollera att det inte skett några förändringar sedan kartan gavs ut.

När listan över berörda fastigheter är klar är det dags att skaffa fram uppgifter om namn och adresser till ägarna. Uppgifterna får man ur fastighetstaxeringslängden, som alltid finns på kommunkontoret och lantmäterikontoret samt oftast även hos lantbruksnämnden och skogsvårdsstyrelsen. Via Lantmäteriet i Gävle kan man även beställa uppgifter ur fastighetsregistret över större områden. Man beställer de uppgifter man vill ha. Grannar kan ofta ge upplysningar om vem som äger mark inom ett område. Observera dock att denna metod att upprätta ett markägarregister är osäker och ofta den mest tidskrävande. Det kan ibland vara svårt att upprätta ett komplett markägarregister. I områden med mycket splittrad fastighetsbildning eller i anslutning till tätbebyggelse blir antalet markägare ofta mycket stort. Man bör i dessa fall koncentrera registret till de fastigheter som i någon betydande omfattning kommer att beröras av verksamheten. Ett riktvärde kan vara att alla fastigheter som är större än två hektar bör finnas med registret.

Register över jakträttsinnehavare

Uppgifter om jakträttsinnehavare, arrendatorer och andra eventuella andra nyttjanderätter får man bäst genom kontakter med markägarna. Uppgifter om jaktvårdsområden, jaktvårdskretsar och deras kontaktmän får man från Jaktvårdsförbundet/föreningen eller länsstyrelsen.

Kartritning och arrangemang

Kartritning

Innan markägarsamrådet påbörjas ska länsstyrelsen informeras och ges tillfälle att yttra sig över planerna från allmän naturvårdssynpunkt. Information om känsliga växtlokaler, häckningsplatser etcetera kan man också få via den lokala Naturskyddsföreningen eller ornitologiska föreningen. Syftet med samråden är att informera och samråda med markägare och jakträttsinnehavare om det planerade kartprojektet och på så sätt undvika framtida konflikter. Vanligen presenterar man sin långtidsplan och hur man tänkt sig att utnyttja området de närmaste åren (exempelvis fem år), för större och mindre arrangemang, vilka platser som kan vara lämpliga för tävlingscentrum, och så vidare. Långtidsplanen bör inte vara av bindande karaktär utan klubben bör förbehålla sig möjligheten till förnyade samråd. Förändringar i tävlingsplaneringen, som inte kunnat förutses vid samrådstillfället, kan inträffa och då måste det finnas möjlighet att ändra på den uppgjorda planen. Samråd före kartframställning ska göras både när det gäller nyproduktion och vid revidering av en gammal karta som planeras att åter tas i bruk efter ett antal år i vila. Ofta väljer man att klara av både samrådet om kartritning och kommande större arrangemang vid samma tillfälle. Man kan då i fortsättningen vanligen nöja sig med enklare samråd, i form av personliga kontakter eller brev.

Tävlingsarrangemang

Har inte alla frågeställningar klarats ut i samband med kartsamrådet måste ett förnyat samråd ske inför varje tävlingsarrangemang. Beroende på arrangemangets art, storlek, tidpunkt med mera kan samrådet vara mer eller mindre omfattande. I normalfallet kan följande frågor vara aktuella för diskussion:

- Områden för tävlingscentrum och startplatsen (observera att markägarens tillstånd krävs för tävlingscentrum, parkering och målområde samt ofta även för startplatser).
- Bansträckningar i stort. Flera alternativ underlättar vanligen diskussionen. Var beredd på kompromisser. Det kan ibland vara bättre att ta ett något sämre alternativ till bansträckning än att inte nå någon överenskommelse alls.
- Be att få reda på var det vilda främst håller till och var de känsliga partierna för vilt och vegetation finns, till exempel nya skogsplanteringar och sådda fält. Fastställ om möjligt lämpliga områden för frizoner. Diskutera även om avdrivning bör ske, samt hur och när den i så fall bör göras.
- Glöm dessutom inte att ta upp frågor om betesdjur och eventuella andra verksamheter i

området, till exempel fältskytte.

Regelbunden träningsverksamhet

Gränsen för hur stort ett arrangemang bör vara innan det skrivs ett samråd är inte klart definierad i Allmänna råden. *"Kravet på samråd bör dock inte ställas lika högt när det gäller tillfälliga arrangemang som förväntas samla högst 150 deltagare eller arrangemang som genomförs i områden som är avsatta för rörligt friluftsliv. Skall ett arrangemang genomföras regelbundet inom samma område eller om det är frågan om ständigt återkommande träningsverksamhet inom samma område är arrangören emellertid alltid skyldig att samråda med berörda markägare och nyttjanderättshavare"*

Hur samrådet bör genomföras är inte heller definierat, mycket beroende på att förutsättningarna skiftar runt om i landet. Inför den regelbundna verksamheten bör en del av samrådet klaras av i samband med kartsamrådet. Därutöver kan andra former av enklare samråd vara att föredra. Ett sådant är att inför varje säsong informera berörda markägare och nyttjanderättshavare om klubbens planerade aktiviteter genom att skicka ut en enkel lista i datumordning. Listan bör innehålla uppgifter om datum, tidpunkt på dygnet, samlingsplats, ungefärligt träningsområde samt om möjlig beräknat antal deltagare.

Under jakttider och då speciellt älgjakten samt rådjurspremiärerna är det extra viktigt att samrådet fungerar. I de allra flesta fall har säkert varken markägare eller jägare någon synpunkt när och var vi bedriver våra träningsarrangemang. Däremot kan det kännas viktigt för många att veta om att aktiviteter pågår i de egna markerna. Det viktiga är dock att samråd sker och att klubben lämpligen kommer överens med markägarna och jakträttsinnehavarna om formerna för samrådet.

Förberedelser för samråd

Klubbens representanter

De som ska representera klubben vid samrådet bör väljas ut med omsorg. Se till att samtliga i gruppen har goda kunskaper i frågor om mark, vilt och orientering. Läs gärna in den litteratur som vi hänvisar till i bilaga E. Genomför samråden med målet att skapa förtroende och goda relationer som möjliggör arrangemang även i framtiden. Arbeta inte kortsiktigt för att rädda nästa tävling, genom att till exempel göra överenskommelser som inte håller i ett längre perspektiv. Personer med en diplomatisk framtoning är oftast bäst lämpade att sköta samråden. Undvik "hetsporrar", som i ett känsligt läge kan fördärva möjligheterna till samförstånd. Ofta är det bra om klubben utsett en markansvarig, som håller i alla markfrågor. Det är oftast en fördel om samma person/er sköter samråden under en följd av år. Om man har någon medlem, som är markägare och/eller jägare, är det bra att ha denne med i gruppen. Det är alltid bra om man kan "prata med bönder på bönders vis". Samla material och uppgifter om klubbens verksamhet för att kunna presentera vad ni sysslar med, vilka kartor ni ritat, vilka tävlingar och annan aktiv verksamhet ni anordnat, hur många medlemmar och andra, skolor till exempel, som omfattas av er verksamhet, vilken ungdomsverksamhet som bedrivs med mera. Komplettera gärna uppgifterna med några trevliga bilder från verksamheten.

Medverkan av "expert"

Det kan vara lockande att ta hjälp av någon expert på mark- eller viltfrågor vid ett samråd. Speciellt gäller kanske detta, när man förväntar sig motstånd mot det planerade kartprojektet eller tävlingen. Visst kan en sådan "expertmedverkan" ge önskat resultat, men risken för det motsatta är mycket stor. De som man ska samråda med, kan uppleva att de redan från början kommer i underläge och reagera därefter. Rådet är alltså att klubbens egna företrädare bör skaffa sig så mycket kunskaper i ämnet att all expertmedverkan blir onödig. Skulle man, trots goda kunskaper, finna det vara önskvärt med någon expert, så bör denne inbjudas gemensamt av klubben och till exempel av jaktvårdskretsen.

Samrådsformer

Många markkonflikter har sin upprinnelse i ett felaktigt "första steg" från klubbens sida. Man har då ofta nöjt sig med att skicka ut ett brev till samtliga berörda markägare och jakträttsinnehavare. I brevet har man talat om sina planer för ett blivande kartprojekt samt bett dem som haft synpunkter på detta att ta kontakt med någon i föreningen. Ett annat vanligt fel är att man i brev använder ordet ska när man redogör för sina planer för ett visst område. Den markägare eller jägare som får ert sådant brev behöver inte från början vara negativ mot orientering för att ilska till över den formuleringen. Innebörden i brevet kan ju läsas som om att det redan är bestämt att tävlingen ska genomföras och att eventuella synpunkter inte kommer att beaktas. Det beskrivna förfaringssättet är i de flesta fall helt förkastligt. Huvudsyftet med alla samråd om marker är, som tidigare nämnts, att lägga grunden till ett förtroendefullt samarbete. Det ska också ge dem som berörs av kartan och arrangemangen en möjlighet att lämna sina synpunkter samt att få dessa diskuterade. Även om du som arrangör har bestämt dig för var du önskar arrangera så kan detta bli ändrat. Du planerar för att kunna arrangera i det utvalda terrängområdet! Använd därför planerar och inte ska i diskussionen med markägare och jägare.

Samråd kan ske i form av:

- Uppsökande samråd (personlig kontakt)
- Samrådsträff

Erfarenheten talar för att det uppsökande samrådet i kombination med ett inledande brev där man talat om att man vill komma för att diskutera ert kartprojekt eller ett arrangemang är det bästa sättet. Exempel på brev finns i bilaga C. I vissa fall, till exempel när en markägare är bosatt på annan ort och därför är svår att nå för ett personligt sammanträffande, kan ett brev vara en lämplig samrådsform. Exempel på ett sådant brev finns i bilaga D. Ett annat tillfälle när det är lämpligt att den första informationen sker per brev är när ett större företag är markägare. Chansen är då störst att man redan från början får kontakt med rätt person inom företaget. Ibland kan det vara lämpligt att kalla till en gemensam samrådsträff. Utfallet av träffen kan skifta beroende på vilka av de tongivande personerna som kommer till mötet. Är det så att du på förhand vet om att någon eller några är negativa till kartan eller arrangemanget bör samrådsträffens kallelse och programmets utformning förberedas extra noga. Anstränger du dig inte för att få med så många som möjligt vid träffen finns en uppenbar risk att det endast är de negativt inställda som kommer.

Uppsökande samråd

Vid ett uppsökande takt med den man ska samråda med. Här följer några tips för genomförandet.
o Gör med hjälp av markägarregistret upp en plan för besöken. Stora och "säkra" markägare eller "ledande" i bygden, som bedöms positiva till orientering, bör besökas först. Det kan vara bra att "kartlägga" dem som man ska samråda med så att man inte får problem direkt i starten.

o Försök att planera besöken så att de inte hamnar när markägaren har som mest att göra. Skriv ett inledande brev (se exempel bilaga 3) och ta därefter en telefonkontakt för att komma överens om en tidpunkt för besöket.

o Samma person/er bör om möjligt svara för alla besök hos berörda markägare- och jakträttsinnehavare. Man vet då bättre vad som sagts eller överenskommits. Är det många som ska besökas, dela då in er i små grupper, 1-3 i varje grupp, och fördela dem ni ska samråda med mellan er. Gör en avstämning av läget mellan grupperna någon eller några gånger under den period som samråden äger rum.

Samrådsträff

Som tidigare nämnts kan det ibland vara lämpligt att kalla till en samrådsträff. Anvisningarna nedan för denna samrådsform kan verka väl detaljerade och omfattande, men eftersom formen kan vara avgörande för att nå framgång, tror vi att det är nödvändigt. Samtliga berörda markägare och jakträttsinnehavare bör inbjudas till samrådsträffen. Gör inte misstaget att "glömma bort" någon, speciellt om man kanske vet att denne är negativ till projektet. Kom ihåg att det är resultatet av den första samrådsträffen som avgör hur de fortsatta kontakterna blir eller hur de ska skötas.

Tidpunkt och plats

Om många av dem som ska bjudas in till träffen är jordbrukare, bör man välja en tidpunkt på året som passar dem. Undvik därför sommarhalvåret, då de flesta lantbrukare har annat att tänka på. Välj en dag med hänsyn till andra aktiviteter i bygden, TV-program så vidare. Tidpunkten bör också väljas med omsorg. Börja inte för tidigt på kvällen eftersom lantbrukarna ofta har mjölkning och andra sysslor som måste vara avklarade innan de kan samlas. Ett sätt att komma fram till en bra dag är att diskutera saken med någon eller några av markägarna. Lokalen för samrådsträffen bör vara neutral mark. Undvik alltså den egna klubbstugan eller liknande. Välj istället en skola, hembygdsgård eller liknande som ligger så nära och centralt, som möjligt för de inbjudna deltagarna.

Personkontakter i förväg

Om man inte redan känner någon bland de inbjudna, bör man helst försöka bli bekant med några före samrådsträffen. Då kan man få veta den allmänna inställningen till projektet inom området, om det finns några speciella problem eller annat, som kan vara bra att känna till vid den fortsatta planeringen. Utfallet av träffen kan skifta beroende på vilken inställning ett litet fåtal tongivande personer har. Är det så att du på förhand vet om att någon eller några är negativa till kartan eller arrangemanget, bör du anstränga dig extra för att få med även de som är positiva och kanske känner sig tillräckligt informerade och därför inte anser sig behöva komma.

"Duka" lokalen

Arrangera lokalen så att deltagarna känner sig väl tillrätta. Bord och sittplatser bör helst placeras i en cirkel eller hästskoform så att alla ser varandra. Undvik definitivt en möblering, där ni själva placerar er på en plats som är särskilt framhåvd, till exempel en upphöjd estrad. Har klubben egna kartor tagarna representerar, så se kartor över det område som deltagarna representerar, så se till att det finns rikligt med kartor för gratisutdelning.

Program

Hur programmet för samrådsträffen utformas beror givetvis på syftet med träffen, kartritning, nyproduktion eller revidering, ett enskilt arrangemang eller flera arrangemang under de närmaste åren. Gäller det nyproduktion av en karta bör man inleda med en presentation av klubben och dess verksamhet. Fortsätt sedan med en kort beskrivning av hur en orienteringskarta kommer till och varför vi ritar orienteringskartor. Först därefter är det dags att presentera planen för den aktuella kartans utnyttjande. Det är också en fördel att redovisa hur klubben planerar, att använda sina övriga kartor. Om samrådet däremot avser revidering av en redan befintlig karta kan man vanligen gå mera rakt på sak. Deltagarna vet då redan vad det innebär för dem att ha en orienteringskarta på sina marker. När det gäller arrangemang kan man i allmänhet också koncentrera programmet kring denna punkt.

Diskussion

En van diskussionsledare bör vara utsedd i förväg. Normalt bör klubbens ordförande leda diskussionen, men man kan även välja en neutral diskussionsledare (orienteringskunnig) om man tror att detta är lämpligare. Ni bör i övrigt ha klargjort rollfördelningen inom den grupp som utsetts att medverka vid träffen. Hur många och vilka som bör vara med från klubben bör avgöras från fall till fall. Undvik en alltför stor grupp. Normalt bör tre till fem personer räcka. Anteckningar bör föras i samband med träffen. Ni bör själva i förväg ha utsett någon som för minnesanteckningar över vad som sägs. I inledningsskedet bör samtliga mötesdeltagare få möjlighet att presentera sig. Osakliga argument bör på ett mjukt sätt bemötas med sakargument. Undvik dock längre meningsutbyten med den som framhårdar med osakligheter. Nonchalera dock inget inlägg eller argument! Om diskussionen "kör fast" på någon detalj, gå då vidare. Det brukar som regel vara lättare att lösa en sådan detaljfråga, när man återkommer till den längre fram i diskussionen.

Löpande kontakter

Den vanligaste och viktigaste formen av samråd är de löpande samråd och kontakter man bör hålla med markägare och jakträttsinnehavare inom de områden där klubben har sina kartor. Att i detalj beskriva hur detta bör ske är svårt. Man bör dock informera om exempelvis organiserade träningar och mindre arrangemang som man planerar att anordna inom området. Vilket informationssätt man ska välja får avgöras från fall till fall. Ett brev till alla berörda är ett sätt men man kan också bjuda in till en årlig diskussionsträff. Dessutom bör man aldrig försumma att ta personlig kontakt med de som bor inom området, när tillfälle ges. Var inte snål med att dela ut kartor. Det kostar inte mycket och är alltid uppskattat.

Avtal om markanvändning

Vid samråden kommer ibland frågan upp om att träffa lokala avtal om markanvändningen och kartans utnyttjande. Vi har bara ett råd att ge: Skriv inte på något sådant avtal förrän SOFT kontaktats och fått ta del av avtalsinnehållet! Huvudregeln är att centralt träffade överenskommelser och avtal ska respekteras och tillämpas. I dessa överenskommelser och avtal ställs inga krav på att lokala avtal upprättas.

Om samråd inte ger avsett resultat

Samråd får inte - vilket tyvärr ibland sker – tolkas som ett krav, att man måste bli överens om allt. Parterna kan efter ett genomfört samråd fortfarande ha olika åsikter i en del frågor. Samråd bör därför tolkas så, att man träffas för att gemensamt utreda och diskutera de lokala förhållanden som gäller. Vidare diskuterar och fastställer man de åtgärder, som krävs för att man så långt det är möjligt ska kunna undvika markslitage och viltstörningar.

Markkontaktman

Inom orienteringens distriktsorganisation (OF) finns det en markansvarig. En av dennes uppgifter är att medverka till att klara upp eventuella motsättningar mellan klubb och markägare och jakträttsinnehavare. Ta därför omedelbart kontakt med distriktets markansvarige, när ni bedömer att det genomförda samrådet inte gett avsett resultat. Han kan då ta kontakt med Lantbrukarnas Riksförbunds distriktsorganisation eller länets jaktvårdskonsulent för att försöka klara ut problemen.

Om samrådet misslyckats

Ibland händer det att det inte går att komma fram till något samförstånd. Anledningen kan vara rädsla för störning eller skada från markägares eller jakträttsinnehavares sida, men lika ofta kan det röra sig om principiella ståndpunkter. Man vill inte ha orientering på sina marker oavsett vilka åtgärder klubben vidtar för att minimera riskerna. Kan man då som arrangör utan vidare kontakter "köra över" den som säger nej till tävlingen och genomföra den ändå? Svaret på denna fråga är NEJ! Ta i en sådan situation i första hand alltid en förnyad kontakt med distriktets markansvarige och diskutera med honom/henne vad som kan vara bäst att göra. SOFTs kansli har även stor erfarenhet i dessa frågor och kan lämna anvisningar för hur man bör förfara. Ibland kan markägare kräva betalt för att ge sitt samtycke till orientering. För våra vanliga arrangemang, vilka sker på allemansrättslig grund, ska vi inte betala för att få springa. Däremot har markägare som ställer parkering, TC eller startområde till förfogande rätt till ersättning. Kontakta distriktets markansvarige om ni tycker att markägarens krav är oskäligt högt.

ANVISNINGAR FÖR BANLÄGGNING

Här redovisas de hänsyn som banläggaren måste ta i banläggningsarbetet vid ett större arrangemang. Beroende på arrangemangets storlek, terrängtyp och årstid varierar behovet av särskilda åtgärder. I Banläggningsboken finns anvisningar av mer banläggnings teknisk natur.

Val av område

Innan banläggningsarbetet påbörjas bör det tänkta tävlingsområdet värderas och följande frågor besvaras:

- Är området tillräckligt stort för det tänkta arrangemanget?
- Vilka delar av området bör avsättas som frizoner?
- Hur kan området drivas av?
- Finns lämpliga buffertzoner för viltet utanför tävlingsområdet?

Ett litet tävlingsområde minskar möjligheterna att dels få plats med tillräckligt många frizoner och dels lägga banorna i lämpliga stråk. Det är omöjligt att ge ett generellt svar på vad som är ett tillräckligt stort tävlingsområde. Detta beror på en mängd faktorer, till exempel tävlingsform, antal deltagare och terrängstruktur. Av en banläggningsstudie utförd på samtliga tävlingar av 1993 års klassiska DM kan vi emellertid dra vissa slutsatser. Studien indikerar att när kartan är mindre än tio kvadratkilometer eller när det tillgängliga tävlingsområdet är mindre än sex kvadratkilometer börjar det bli svårt för banläggarna att få till både tävlingstekniskt bra banor och samtidigt ta tillräcklig hänsyn till det vilda genom sammanhållna stråk och tillräckligt med frizoner. Viltplaneringen underlättas om banorna kan fördelas på ett par olika terrängområden, till exempel att alla korta banor utnyttjar ett eget område. Går inte detta bör sträv an vara att koncentrera sträckningarna närmast målet till smala stråk med lämpligt placerade frizoner. Bilden nedan visar en banläggningsmodell, som hänsyn till viltet. Förutsättningen är fortfarande avdrivning görs och att det finns lämpliga frizoner för rådjur.

De kortare banorna flyttas ut i ett eget tävlingsområde. Det blir då lättare att få rena stråk och större frizoner nära målet.

Mindre orienteringar kan i de flesta terrängområden genomföras utan att det vilda utsätts för några nämnvärda störningar. Men när deltagarantalet och antalet banor ökar, blir också risken för störningar större. Vissa av dessa går att minska väsentligt redan när man väljer område för tävlingen. Försök därför att undvika följande typer av områden:

Skogsmarken utgörs av öar i öppen mark: Denna typ av område bör undvikas under perioden för särskild hänsyn. Det är svårt att undvika att rådjur stöts från ena ön till den andra.

Begränsningslinjerna kan vara "farliga": Området är trångt och gränsar på flera sidor till livligt trafikerade vägar, järnvägar, tätortsbebyggelse eller stora sjöar och vattendrag.

Observera att det går att anordna orienteringar även i denna typ av områden. Man kan nämligen förhindra att djur kommer ut till den farliga begränsningslinjen genom att lägga en tillräckligt stor buffertzon närmast intill begränsningslinjen. Hur bred denna zon behöver vara måste avgöras från fall till fall beroende på bland annat tävlingens omfattning, djurtäthet och begränsningslinjens farlighet.

Banor i stråk

Banorna vid en tävling ska läggas så att man undviker att de tävlandes löpriktningar möts. Istället ska man så långt det är möjligt lägga upp stråk där de tävlande springer åt samma håll. På så sätt minskar negativ stress hos eventuellt förekommande djur, som annars riskerar att stötas fram och tillbaka mellan tävlande med olika löpriktning. Genom banläggning i stråk kan man istället få den effekten att eventuella älgar i området drivs framför en "front" av löpare och därmed ut ur området.

Frizoner

Huvudsyftet med frizoner är att skapa uppsamlingsplatser i tävlingsområdet för det vilda under den tid tävlingen pågår. I tävlingsområdet kan det även finnas partier som bedöms vara mer störningskänsliga än andra. Det kan till exempel röra sig om mindre partier, där vilttätheten är mycket hög eller enstaka träd med bo för fiskgjuse eller annan störningskänslig fågelart. Dessa partier bör alltid avsättas som frizoner. I Grimsöstudierna fann man att frizonerna för älg måste vara så stora att de inte praktiskt går att arrangera. Det är fråga om kvadratkilometer. Däremot kan det räcka med några hektar för rådjur (en hektar är 100 x 100 meter). Storlek och placering av frizonerna måste anpassas från område till område, beroende bland annat på topografi, vegetation, djurtäthet och vilken vana djuren har av människor. I skarpskuren' småkuperad terräng med områden av tät undervegetation kan frizonerna göras betydligt mindre än till exempel i storvulen terräng, fri från undervegetation. Det är rimligt att frizoner görs något större under våren innan lövsprickningen, då rådjuren är mindre skyddade av vegetation, än under sommar och höst. Exempel visar att så små frizoner som 50 x 50 meter i vissa extrema fall kan erbjuda ett tillräckligt skydd. Normalt krävs dock betydligt större områden för att ett fullgott skydd ska ges. I områden där rådjuren sällan möter människor måste man ta till betydligt större områden. Om terrängen erbjuder ett dåligt skydd, kan frizonerna behöva vara ända upp till 0,5 kvadratkilometer. En ideal frizon för rådjur består av ett tätt ungsogsbestånd på cirka 400 x 400 meter. I den äldre skogen runt ungsogen bör man lämna en 100 meter bred buffertzona, som också ingår i själva frizonen. Genom att skapa denna buffert kan rådjur som stötts in i eller hela tiden befunnit sig i ungsogen - där de verkligen kan få skydd - utsättas för mindre stressande ljud- och luktförnimmelser än om ingen buffertzona finns.

Placering av frizoner

Frizoner bör utses i banläggningens inledningsskede innan sträckningar och kontroller fastställs. Lämpligen inleds arbetet med att fastställa ett antal viktiga och definitiva frizoner, som banorna går runt. Utöver dessa kan man skissa på ett antal preliminära frizoner som är önskvärda att lägga in, men som kan flyttas till andra områden om det blir nödvändigt. När banläggningen är klar kan ytterligare frizoner läggas in i områden som inte används. Det är önskvärt att upprätta frizoner i områden där störningen är som intensivast. Det vill säga i nära anslutning till start och mål och i centrala delar av tävlingsområdet. Rådjur flyr inte i första taget och inte heller särskilt långt. Det får därför inte vara alltför långt till en frizon. Ett större antal små frizoner, jämnt fördelade över hela tävlingsområdet, är sannolikt bättre än ett fåtal stora. Placeringen av kontroller bör vara sådan att de tävlande vid normala vägval inte ska komma in i frizonen.

Markering av frizoner

En absolut förutsättning för att frizonerna ska utgöra det skydd de är avsedda för, är att de kan fredas. Det kan räcka med att en enda människa kommer in i en frizon för att effekten ska förloras. Frizoner måste därför markeras på kartan och i de flesta fall även i terrängen. Speciellt viktigt är detta i de centrala delarna av tävlingsområdet, där antalet tävlande är stort eller där banorna för de mindre rutinerade deltagarna går fram. De heldragna snitslar som används runt frizoner hindrar inte stressade älgar och rådjur från att ge sig in i zonerna. Lågt stressade djur, vilket normalt är fallet till

exempel vid viltavdrivning, kan dock tveka vid upphöjda band. Om man utför viltavdrivning i tävlingsområdet finns det därför anledning att låta banden ligga på marken tills dess att avdrivningen är slutförd. En del lögare är tveksamma till snitsling i terrängen. Det finns nämligen en jaktform som kallas "lapptyg", vilken innebär att man med hjälp av snitslar får djuren att följa snitseln mot jägaren. Man anser därför att djuren inte gärna passerar en heldragen snitsel. För att tillmötesgå sådana önskemål kan ett bra alternativ vara att ha en heldragen snitsel liggande på marken. Kortare uppehåll (10-20 meter) i en heldragen snitsel i normalhöjd ett annat sätt att tillmötesgå samma önskemål. I uppehållet kan man ha hängande snitsel. Med ett sådant arrangemang bör både jägare och arrangörer bli nöjda. Mycket små områden, som inte påverkar löparnas vägval, behöver endast markeras i terrängen.

Glöm inte...

Växande grödor

Enligt tävlingsreglerna är det förbjudet att löpa i kantzonen mellan odlad mark och till exempel ett dike. Däremot kan arrangören ha gjort en överenskommelse med bonden som innebär att det är tillåtet. Så här är det formulerat i reglerna (7-5.2): "Det är förbjudet att beträda åker eller äng med nysådd, växande eller ej skördad gröda. Det är även förbjudet att beträda kantzon mellan odlad mark och dike/staket/stenmur eller dylikt, om inte arrangören har uttryckt något annat".

Regeln är ny sedan 1995 och förhållandena från arrangemang till arrangemang varierar. Därför är det svårt att sätta upp absoluta regler om hur respektive arrangör ska göra. Så här skulle det kunna gå till:

- I tävlings-PM upplyser man om vad som gäller.
- På tävlingskartorna markeras helt förbjudna åkrar på sådant sätt att de röda snedstrecken gott och väl täcker hela åkern/ängen. Snitseln placeras utanför åkern, gärna i skogen. Om det är tillåtet att löpa utmed någon kantzon lämnas en tydlig glipa i markeringen. Överdriv gärna glipan så att löparna enkelt ser var det är tillåtet.

Vad som är att betrakta som växande gröda kan ibland vara svårt att avgöra, även för den som har någon kännedom om jordbruk. Som arrangör måste du därför utgå ifrån att deltagarna inre kan avgöra vad som är odlad mark.

Skogsplanteringar

Även om skaderisken är liten måste vi komma ihåg att skogsplantor representerar ett ekonomiskt värde för skogsägaren, vilket vi inte har rätt att skada. Undvik därför stråk genom fält med plantor under cirka 0,5 m och lägg inga kontroller där utan att först i detalj ha rådgjort med markägaren.

Placering av kontroller

Marksлитaget till följd av ett välskött orienterings arrangemang är knappt märkbart. Valet av kontroll punkter måste emellertid göras med omsorg.

Kontrollera banläggningen

När banläggningsarbetet börjar ta form bör banstrukturen kontrolleras. Gör en sammanställning av samtliga banor och kontrollera att:

- Kolliderande stråk undvikits
- Banorna går fram i korridorer och har sammanfallande löpriktningar
- Frizonerna inte ligger fel i förhållande till banstråk. Eventuellt kan fler frizoner skapas i outnyttjade delar av tävlingsområdet.

Kontrollställningar

Utan markägarens tillstånd är det förbjudet att hugga eller såga i växande träd för att bygga kontrollställningar. Samma förbud gäller för att eventuellt röja runt en kontroll. Det saknar betydelse om det är frågan om slyskog. Spika aldrig i växande träd. Det ser illa ut och delar av spiken kan bli kvar i trädet och långt senare ställa till skada till exempel när stocken sågas upp till plank och brädor. Var noga med att riva kontrollställningarna efter arrangemanget liksom att städa runt kontrollerna. Kvarglömd spik, snitsel och andra kontrollmarkeringar är att betrakta som nedskräpning.

VILTFRÅGOR

Avdrivning

Avdrivning av ett tävlingsområde timmarna omedelbart före en tävling minskar i allmänhet risken för att älg kommer att störas. Detta gäller även i de fall man bedömer området som mindre älgätt och banorna är lagda i korridorer. Syftet med avdrivningen är i första hand att driva ut älg. Erfarenhetsmässigt har det visat sig mycket svårt att driva rådjur mer än några hundratal meter. Med hjälp av drevkedjor som sakta och lugnt går genom markerna "styrs" djuren till lämpliga buffertzoner utanför tävlingsområdet. För att ej få för hög fart på drevet bör drevkedjan förflytta sig i promenadtakt. 30-40 min/km är lämplig hastighet. Skramlor eller andra "ljudapparater" ska inte användas. Lämpligt avstånd mellan drevkarlarna i kedjan är cirka 50 meter i Syd- och Mellansverige. I täta ungskogsområden kan avståndet behöva vara ännu mindre. Genom att exakt rita in den väg varje enskild medlem i drevet ska gå kan du i viss mån trycka ihop eller dra isär drevet (se exempel nedan). I öppen, storkuperad norrlandsterräng kan avståndet vara betydligt större. För rådjur har försök visat att de bryter igenom drevkedjan även om avståndet mellan drevkarlarna är mindre än 30 meter. Frizoner bör avdrivas i samband med den "ordinarie" avdrivningen. Risken blir då mindre att de älgar som finns i frizonen lämnar denna under pågående tävling och springer ut i tävlingsområdet. Redan några timmar efter avdrivningen brukar djuren återvända till området, varför jägarna inte behöver befara "vilttomma" marker efter tävlingen. Av samma skäl får det inte vara någon längre tid mellan avdrivning och första start.

Planering av avdrivningen

Planeringen och ledningen av avdrivningen bör ske i samarbete med jägarna inom området. De har erfarenhet av djurens vanor och beteende och de vet vilka avdrivningsriktningar som är bäst. De har också i regel den praktiska kunskap som krävs för att genomföra avdrivningen. Drevriktningen är beroende av vilka vägar djuren normalt beräknas välja när de stöts ut ur området och var de buffertzoner ligger, dit djuren ska drivas. Vindriktning och terrängens kupering är andra viktiga faktorer som man måste ta hänsyn till när drevriktningen ska bestämmas. Rent allmänt kan sägas att det nästan aldrig går att driva klövvilt ut mot och över stora öppna fält. Det måste alltså i direkt anslutning till tävlingsområdet finnas mottagningsområden - buffertzoner - som kan ta emot de djur som drivs ut. Inte heller ska dreven läggas så att djuren behöver löpa över starkt trafikerade vägar. Där kan djuren bryta igenom drevkedjan och vända åter in i tävlingsområdet eller också kan de utgöra trafikfaror när de passerar vägen. Vid planeringen av avdrivningen måste de ansvariga också ta hänsyn till tillfartsvägarna till tävlingsområdet. Om man ändå tvingas driva djuren över trafikerade vägar bör trafiken regleras genom hastighetsbegränsningar och ordentlig skyltning i samråd med polisen. Mindre vägar bör om möjligt stängas av under tävling. På större vägar bör hastighetsbegränsningen om möjligt behållas även något dygn efter tävlingen och skyltarna med viltvarning därvid få sitta uppe. Detaljplanera drevet så att även alla områden med tät och svårforcerad skog blir ordentligt avdrivna. Rita in den väg som varje deltagare i drevet ska gå.

Samtliga deltagare i drevet bör få kartan som visar hur drevet ska gå fram. En läsbar kopia av planeringen tillsammans med tävlingskartan räcker. För att undvika att drevkedjan på någon del inte följer planeringen och blir för gles bör till exempel var tredje person i drevet vara så orienteringskunnig att han eller hon förmår följa den inritade linjen.

Beslut om avdrivning

Viltolyckorna med älg är få. Alltför ofta drar arrangören en suck av lättnad när jägarna säger att det inte behövs avdrivning. Detta är emellertid ett alltför passivt förhållningssätt. Analyser av viltolyckor har visat att nästan alla olyckor med älgar har inträffat på tävlingar där avdrivning inte skett. Ansvar för en viltolycka i samband med orientering faller på tävlingsarrangören. Även om jägarna har sagt att det inte behövs någon avdrivning kan arrangören inte känna sig fri från ansvar. Det är av hänsyn till djuren som vi ska driva av. Därtill har både vi och jägarna ett intresse av att det inte sker någon viltolycka. Vid minsta risk för att det kan finnas älg i tävlingsområdet ska frågan om avdrivning tas upp med jägarna. Utgångsläget är att avdrivning ska ske. Först när jägare eller markägare definitivt motsätter sig en avdrivning finns det skäl att avstå. Vid en mindre tävling med under 200 deltagare eller vid tävlingar där banorna är lagda så att det inte finns minsta risk att en älg kan bli instängd, behöver i normalfallet inte avdrivning ske. I vilken mån tävlingens storlek och banläggningens utseende påverkar behovet av avdrivning är det ingen som kan ge säkra svar på. Det enda generella råd som kan lämnas idag är: diskutera frågan med jägarna och använd sunt förnuft.

Viltrapport

De tävlande bör uppmanas att, på särskild plats i direkt anslutning till målet, lämna rapport över det vilt de sett under löpningen. Där bör det finnas tävlingskartor med samtliga banor. Viltrapporterna förs in på en karta med uppgift om tidpunkt, riktning och antal djur. Använd olika kartor för älg, rådjur och övrigt vilt. Dessa kartor är till god hjälp vid efterkontroll av hur viltet klarat påfrestningarna och till stor nytta då utsedd jaktpatrull ska sättas in vid en eventuell inträffad viltolycka. Efter tävlingen bör en kort viltrapport sammanställas för jägare och markägare. Den bör uppta rapporterade djur i området, uppehållsplatser, flyktriktningar och hur viltåtgärderna fungerat.

Om en viltolycka ändå inträffar

Trots alla förebyggande åtgärder kan en viltolycka ändå inträffa. En älg eller ett rådjur kan bli utsatt för sådan störning att djuret dör eller blir så dåligt art det måste avlivas. Djur kan också råka ut för mekaniska skador, till exempel ett benbrott, eller komma i vägen för ett motorfordon. Arrangörerna bör därför ha vidtalat någon eller några jägare som är beredda att rycka in om så skulle krävas. Tillsammans med någon i arrangörsstaben som väl känner till banläggningen bildar de en jaktpatrull. Deltagarna i denna bör kunna nås under tävlingen för att snabbt kunna sättas in. Jaktpatrullen bör ha tillgång till spårhund för eventuellt eftersök. Det är en fördel om en jaktkunnig orienterare ingår i jaktpatrullen. Polismyndigheterna ska alltid underrättas i de fall klövvilt dött eller avlivats. En inträffad viltolycka i samband med orientering ska omedelbart anmälas till SOFTs kansli och till distriktets markansvarige.

UTBILDNING

Naturvårdsverket har rekommenderat friluftslivets organisationer att genom lämplig utbildning öka kunskapen och förståelsen för naturen och allemansrätten. Utbildningen, som ska vända sig till arrangörer, funktionärer och utövare, ska också omfatta jordbrukets och skogsbrukets förutsättningar och problem i samband med ett ökat friluftsliv. Engagera gärna företrädare för jordbruks-, skogsbruks- eller jägarorganisationerna som föreläsare. Det skapar kontakter och ömsesidig förståelse inför kommande samråd. Inom orienteringen har vi sedan mitten av 1970-talet varit uppmärksamma på dessa frågor och bedriver en omfattande utbildning och information inom berörda områden. Här nedan följer en kort beskrivning av de utbildningsformer som används för olika grupper.

Distriktens funktionärer (markansvariga)

SOFT anordnar regelbundet en fortbildningskurs för distriktens markansvariga. Stor del av kurs tiden ägnas åt något tema som rör kopplingen mellan orientering, mark, vilt och vegetation. Den övriga kurs tiden ägnas åt dagsaktuella markfrågor.

Banläggare, tävlingsledare, ban- och tävlingskontrollanter

För banläggare, tävlingsledare, ban- och tävlingskontrollanter, liksom för funktionärer i övrigt, ingår numera mark- och viltfrågor obligatoriskt i all utbildning, antingen den sker form av veckoslutskurser eller som studiecirkel.

Aktiva

För de aktiva orienterarna sprids information i dessa frågor främst genom artiklar i SOFTs officiella organ Skogssport samt via förbundets nyhetsbrev.

Naturvårdsverkets Allmänna råd

Orientering och andra friluftssarrangemang

Förord

Naturen utgör en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas. Den är tillgänglig för alla enligt allemansrätten. Människans umgänge med naturen, enskilt eller i organiserade former, skall främjas som ett led i förståelsen för naturens värden, friluftslivets betydelse för folkhälsoarbetet och individens välbefinnande. Människans umgänge med naturen kräver emellertid hänsyn och varsamhet. I mitten av 70-talet utarbetade Naturvårdsverket därför i samråd med vissa berörda parter rekommendationer för genomförande av bland annat arrangemang inom orienteringsidrotten. Rekommendationerna gavs ut år 1977 under namnet Orientering och annat friluftsliv. En reviderad version gavs sedan ut 1984. Hänsynstagandet till naturen med dess växt- och djurliv kräver en regelbunden uppföljning och utvärdering av gällande allmänna råd, föreskrifter och annan lagstiftning. Som ett led i detta har en ny bestämmelse om hänsyn till naturen från och med den 1 januari 1988 införts i jaktlagen. Bland annat detta har i sin tur lett till att Naturvårdsverket påbörjat en ny översyn av nämnda rekommendationer. Föreliggande Allmänna råd är resultatet av denna översyn. Under arbetet med denna översyn har yttranden inhämtats från Svenska Orienteringsförbundet, Svenska Jägareförbundet, Jägarnas Riksförbund-Landsbygdens Jägare, Lantbrukarnas Riksförbund, Sveriges Skogsägares Riksförbund, Sveriges Jordägareförbund, Skogsindustrierna, Friluftsfrämjandet, Svenska Turistföreningen, Naturskyddsföreningen, Svenska Scoutförbundet, Länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Kristianstads, Malmöhus, Örebro, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, Svenska Kommunförbundet, Kommunförbundet i Örebro län samt Sveriges Djurskyddsföreningars Riksförbund. De Allmänna råden är avsedda som vägledning för organisationer som arbetar med organiserat friluftsliv. De är främst avsedda för orienteringsverksamheten (inklusive skidorientering) men gäller även för andra organisationer som bedriver friluftsverksamhet i organiserad form. Exempel på sådana aktiviteter som omfattas av de Allmänna råden är terränglöpning, motionslopp, kanottävlingar, motorbåttävlingar, fält-ritter, terrängcykling, draghundstävlingar, kanotsafaris, naturstigar, jaktstigar och fältskjutningar. Aktiviteter som regleras genom speciallagstiftning, exempelvis av terrängkörningslagen, berörs inte av de Allmänna råden. Föreliggande Allmänna råd ersätter publikationen Orientering och annat friluftsliv, som gavs ut av Naturvårdsverket i oktober 1984. Råden äger tillämpning på verksamheter som genomförs från den 1 januari 1997. Hänsyn vad gäller rådets tillämpning får tas till verksamheter som redan är detaljplanerade enligt den tidigare rekommendationen och för genomförande efter detta datum.

Stockholm i oktober 1996

Allemansrätten

Allemansrätten ger varje människa i Sverige frihet att på vissa villkor vistas i naturen. Den gäller för den enskilda människan, även som deltagare i grupp. Varje deltagare i en grupp är alltså själv ansvarig för sina handlingar. En arrangör av ett friluftssarrangemang har dock ansvaret för själva arrangemanget som den enskilde individen deltar i och bär därmed också ansvaret för att arrangemanget ordnas på sådant sätt att risken för skador och annan oönskad påverkan på naturen minimeras. Han kan därför bli skadeståndsskyldig om skada uppkommer, även när det

gälleregendom. Allemansrätten är till sin karaktär en sedvanerätt men begränsas också genom viss lagstiftning. De viktigaste bestämmelserna återges här nedan. I 1 § naturvårdslagen (SFS 1964:2822) stadgas bland annat att: "Naturen är en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas. Den är tillgänglig för alla enligt allemansrätten. Envar skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med naturen". I 5 § jaktlagen (SFS 1987:259) sägs bland annat att: "Var och en skall visa viltet hänsyn. Idrottstävlingar och annan liknande friluftsverksamhet i marker där det finns vilt skall genomföras så att viltet störs i så liten utsträckning som möjligt". I brottsbalken 12 kap. 4 § anges att det är förbjudet att taga väg över annans tomt eller plantering eller över annan äga som kan skadas därav. Vid arrangemang där frågor om allmän säkerhet, hygien eller störningar på omgivningen kan bli aktuella kan vidare exempelvis bestämmelserna i den lokala hälsovårdsförordningen bli tillämpliga. Körning och parkering av motordrivna fordon på barmark i terräng (mark utanför väg, exempelvis ängsmark) är förbjuden enligt terrängkörningslagen (SFS 1975:1313). Länsstyrelsen kan dock medge undantag från förbudet. Tillstånd måste dock alltid inhämtas från berörda markägare.

Åtgärder

De Allmänna råden innehåller ett antal åtgärder som bör vidtas för att säkerställa att organiserade friluftsarrangemang genomförs utan oönskad påverkan på naturen och utan risk för konflikter med andra intressenter. Dessa åtgärder är:

1) Generell hänsyn

Vid genomförandet av alla organiserade friluftsarrangemang krävs att hänsyn generellt tas till naturen med dess växt- och djurliv, till berörda näringars intressen och till andra utövares verksamheter i naturen. Kraven på generell hänsyn uppfylls bäst genom en noggrann planering där arrangemangets uppläggning anpassas efter kraven på skydd mot störning av djur- och växtliv samt genom samråd och i tillämpliga avseenden samverkan med berörda intressenter.

2) Särskild hänsyn

Genomförandet av organiserade friluftsarrangemang kräver olika hänsyn där hänsynstagandet bestäms av många faktorer. Graden av hänsyn bestäms dock huvudsakligen av när på året ett arrangemang avses genomföras, arrangemangets storlek (deltagarantal), omfattning (ytmassig utbredning), varaktighet (omfattning i tid) samt val av terrängområde. Särskild hänsyn skall tas under vissa bestämda tider, som anges främst med utgångspunkt från djurlivets föryngringsperiod.

3) Regionalt samråd

Det är från allmän naturvårdssynpunkt angeläget att skydda särskilt värdefulla och känsliga växt- och djur biotoper mot störningar. I varje län har länsstyrelsen en god kunskap om dessa områden. En arrangör bör därför i god tid (minst tre månader, vid stora arrangemang minst sex månader) innan de praktiska förberedelserna för ett arrangemang startar informera länsstyrelsen eller det samrådsorgan länsstyrelsen utsett om dessa planer och därvid framför allt ange vilket terrängområde som kommer att beröras av arrangemanget. Länsstyrelsen får då möjlighet att ta ställning till arrangemangets lämplighet och i förekommande fall ange vad som bör iakttas. Då det från allmän naturvårdssynpunkt är angeläget att skydda, generellt eller under viss tid, ett område kan det därvid bli aktuellt att helt eller delvis flytta arrangemanget till annat område. Det regionala samrådet kan givetvis med fördel ske vid ett och samma tillfälle och avse flera olika arrangemang.

4) Lokalt samråd

Organiserade friluftsarrangemang måste genomföras så att markägares och nyttjanderättshavares intressen inte kommer till skada. En arrangör måste därför i mycket god tid innan de praktiska förberedelserna för ett arrangemang påbörjas samråda och i möjligaste mån samverka med berörda markägare och nyttjanderättshavare.

5) Kartframställning

Specialkartor för friluftslivet fyller en viktig funktion för att underlätta människors tillgång till naturen. Sådana kartor är dock inte lämpliga att upprätta över områden som från allmän naturvårdssynpunkt är angelägna att skyddas mot ett intensivt friluftsliv. I första hand gäller detta områden med ömtålig växtlighet eller ett störningskänsligt djurliv. Som ett viktigt led i förberedelserna inför kartläggning av ett område måste därför länsstyrelsen i god tid (minst tre månader) informeras så att myndigheten kan ges möjlighet att yttra sig över planerna och lämna eventuella anvisningar. Samråd måste också ske med berörda markägare och nyttjanderättshavare. Sådant samråd bör även föregå revidering av befintlig karta. Nedan följer en mer utförlig beskrivning av innebörden i vissa av tidigare uppräknade åtgärder.

Generell hänsyn och samråd

Det åligger en arrangör av ett friluftsarrangemang att alltid visa hänsyn till naturen med dess växt- och djurliv och till berörda nyttjanderättshavares intressen. Därvid bör följande åtgärder vidtas. Information lämnas till länsstyrelsen i mycket god tid (minst tre månader, vid stora arrangemang minst sex månader) innan de praktiska förberedelserna för ett arrangemang startar eller kartläggning av ett område påbörjas. Informationen bör omfatta beskrivning av det terrängområde som avses nyttjas för arrangemanget/karteringen samt uppgift om samråd genomförts med berörda markägare/nyttjanderättshavare. Det är viktigt att sådant samråd genomförs innan kontakt tas med länsstyrelsen. Det ankommer därefter på länsstyrelsen eller det samrådsorgan länsstyrelsen utsett att meddela arrangören råd och anvisningar avseende hela eller delar av området som bör undantas från aktiviteten eller på annat sätt skyddas. Vad avser ordnande av arrangemang bör informationsskyldigheten begränsas till arrangemang som förväntas få fler än storleksordningen 150 deltagare eller som avser ofta återkommande verksamhet inom ett och samma område. Vid kartritning gäller däremot alltid informationsskyldighet. Samråd sker med berörda markägare och nyttjanderättshavare i mycket god tid innan ett arrangemang genomförs. Kravet på samråd bör dock inte ställas lika högt när det gäller tillfälliga arrangemang som förväntas samla storleksordningen 150 deltagare eller arrangemang som genomförs inom områden som är avsatta för rörligt friluftsliv. Skall ett arrangemang genomföras regelbundet inom samma område eller om det är fråga om ständigt återkommande träningsverksamhet inom samma område är arrangören emellertid alltid skyldig att samråda med berörda markägare och nyttjanderättshavare. Resultatet av ett sådant samråd bör vara avgörande för om arrangemanget genomförs eller ej.

. Noggrann planering av uppläggningsen av ett arrangemang är ett väsentligt medel för att undvika oönskad påverkan och störning av flora och fauna. Hur detta närmare bör gå till framgår av bilaga L. Det ankommer på arrangören att förvarva sådan kännedom om det område som skall nyttjas att all nödvändig hänsyn tas till behovet av skydd för känsliga biotoper. Vid orienteringsarrangemang skall särskilt beaktas möjligheten av att skapa så kallade frizoner samt att tillämpa stråkbanläggning med i huvudsak sammanfallande löpriktningar. Även andra åtgärder som viltavdrivning bör vidtas för att minimera riskerna för oönskad störning.

Särskild hänsyn och samråd

Under vissa tider på året måste särskild hänsyn tas vid genomförandet av organiserade friluftsarrangemang. Detta gäller framför allt under yngeltiden för såväl däggdjur som fåglar. Under dessa tider är det också särskilt viktigt att samråd genomförs. Då faktorer som naturtyper, biotoper, fauna, flora och klimat varierar beroende på geografiskt läge, har landet indelats i fem regioner. För varje region anges tre olika tidsperioder under vilka särskilt hänsynstagande skall tillämpas. Period 1 omfattar en tid på våren och sommaren under den känsligaste yngelperioden (den så kallade vårdatumperioden). Period 2 och 3 omfattar en period före och en period efter vårdatumperioden. Regionindelningen framgår av bilaga 2 och datumgränserna för de olika perioderna i de olika regionerna framgår av bilaga 3.

Arrangemang under Period 1 (Vårdatumperioden)

Under vårdatumperioden bor i princip inget annat än mindre, begränsade friluftsarrangemang genomföras. När det gäller orienteringsidrotten innebär detta att inga öppna arrangemang sanktioneras inom regionerna 1-3 under vårdatumperioden. Inom regionerna 4 och 5 kan öppna arrangemang - dock inga stora - genomföras, varvid de särskilda hänsyn som anges nedan (Arrangemang under period 2 och 3) samt de anvisningar som lämnas i bilaga 4 strikt skall tillämpas. Föreningsinterna, mindre, tillfälliga arrangemang bör kunna genomföras i hela landet under vårdatumperioden under förutsättning att de genomförs i ett större sammanhängande skogsområde eller i särskilt avsatta friluftsområden, exempelvis kommunala reservat.

Arrangemang under period 2 och 3

För arrangemang som avses genomföras under period 2 och 3 i respektive regioner skall särskild hänsyn tas till naturen med dess växt- och djurliv. I grunden gäller samma åtgärder som angivits under avsnittet Generell hänsyn och samråd ovan, men med ett ökat krav på hänsyn för att så långt möjligt undvika störningar framför allt på det vilda. I allmänhet, och vid orienteringsarrangemang i synnerhet, bör följande beaktas.

- Av hänsyn till högdräktiga djur och djur med nyfödda kalvar bör större arrangemang inte förläggas i omedelbar anslutning till vårdatumperiodens (period 1) inledning och avslutning.
- Val av terrängområde. Under dessa perioder bör marker med ett blandat inslag av ängs-, hag- och skogsmarker samt våtmarker (det vill säga marker med goda biotoper för daggdjur och fåglar) undvikas. Ingår sådana mindre marker i valt terrängområde bör de om möjligt avsättas som frizoner.
- Varaktighet. Arrangemang, som innebär en lång, tidsmässigt sammanhängande verksamhet i ett och samma terrängområde, bör undvikas under dessa perioder.
- Frizoner. Såväl antalet frizoner som storleken av dessa bör ökas under dessa perioder.
- Banläggning. Särskilda krav ställs under dessa perioder på banläggningen så att minsta möjliga störning åstadkoms. Det innebär en strikt tillämpning av principerna för stråkbanläggning och sammanfallande löprikningar.
- Kontroll. Vid arrangemang som sanktioneras av huvudorganisation på central eller regional nivå ankommer det på denna organisation att kontrollera att föreslagna åtgärder vidtas.

Under period 2 och 3 gäller att länsstyrelsens och berörda markägares och nyttjanderättshavares synpunkter i samband med samrådet i allt väsentligt skall vägleda uppläggningsen av arrangemanget.

Arrangemang i samband med älgjakten

Under denna period förutsätts sådan hänsyn tas som regleras i överenskommelse mellan berörda parter (bland andra Svenska Orienteringsförbundet, Svenska jägareförbundet och de större markägarorganisationerna). Utförliga anvisningar för hur ett orienteringsarrangemang bör planeras finns redovisat i Svenska Orienteringsförbundets skrift Mark och Vilt. Här återges en kort sammanfattning av åtgärderna.

Samla kunskap om området

Innan banläggningsarbetet påbörjas bör det tänkta tävlingsområdet värderas och följande frågor besvaras: Är området tillräckligt stort för det tänkta arrangemanget? Vilka områden bör avsättas som frizoner? Hur kan området drivas av?

Översiktlig planering

Detaljplaneringen inleds med att de viktigaste frizonerna fastställs och att banstråken planeras i stort. Banstråken bör planeras så att de olika banorna går i korridorer med i huvudsak sammanfallande löprikningar. Stråken bör laggas så att deltagarna i möjligaste mån automatiskt stöter ut älg ur tävlingsområdet. Stråkens utstötande effekt kan förstärkas genom att anpassa starttider så att deltagarna passerar vissa delar av området efter ett bestämt mönster. Beroende på områdets utseende kan det ibland vara lättare att åstadkomma sammanhållna banstråk om de kortare banorna

kan förläggas till ett eget område vid sidan om övriga banor.

Frizoner

Rådjur lämnar mycket ogärna sitt hemområde. Storlek och placering av frizoner till skydd för i första hand rådjur bör anpassas efter årstiden och från område till område beroende bland annat på topografi, vegetation, djurtäthet och vilken vana djuren har av människor. I skarpskuren, småkuperad terräng med områden av tät undervegetation kan till exempel frizonerna göras betydligt mindre än i storvulen terräng, fri från undervegetation. Exempel visar att mycket små frizoner under 1 hektar i vissa extrema fall kan erbjuda ett tillräckligt skydd. Normalt krävs dock betydligt större områden för att ett fullgott skydd skall ges. I områden där rådjuren sällan möter människor måste man ta till betydligt större områden och speciellt om terrängen erbjuder ett dåligt skydd kan frizonerna behöva vara ända upp till 50 hektar. Ett större antal små frizoner, jämnt fördelade över hela tävlingsområdet, är sannolikt bättre än ett fåtal stora. En absolut förutsättning för att frizonerna skall utgöra det skydd de är avsedda att göra är att de kan fredas. Det kan räcka med att en enda människa kommer in i en frizon för att effekten går förlorad. Frizoner måste därför markeras på kartan och i de flesta fall även i terrängen. Speciellt viktigt är detta i de centrala delarna av tävlingsområdet där antalet tävlande är stort och där banorna för de mindre rutinerade deltagarna går fram.

Avdrivning

Avdrivning av tävlingsområdet bör ske om det finns risk för att älg kan stängas inne i tävlingsområdet. Avdrivning bör ske i samråd med markägare och jakträttshavare.

Regioner

Region 1

Göteborgs och Bohus, Hallands, Malmöhus, Kristianstads och Blekinge län

Region 2

Säffle, Kristinehamns och Storfors kommuner i Värmlands län Älvsborgs, Skaraborgs, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Östergötlands, Södermanlands, Stockholms, Uppsala och Västmanlands län, Örebro län utom Hällefors och Ljusnarsbergs kommuner och Kilsbergen inom Örebro, Karlskoga och Nora kommuner

Region 3

Värmlands län utom Säffle, Kristinehamns och Storfors kommuner Hällefors och Ljusnarsbergs kommuner och Kilsbergen inom Örebro, Lekebergs, Karlskoga och Nora kommuner i Örebro län Kopparbergs och Gävleborgs län utom Älvdalens kommun och ett område som i öster och söder begränsas av väg 305 samt vägar som förbinder orterna Delsbo-Ljusdal-Bollnäs-Edsbyn Orsa-Mora-Älvdalen (se bifogad karta)

Region 4

Det område i Kopparbergs och Gävleborgs län som undantagits från region 3, Västernorrlands län För ett område (se bifogad karta) i Västernorrlands län som begränsas av en linje som startar i söder i Ortsjö och därefter följer de vägar som förbinder orterna/byarna Sörböle-Kläppvik-Viforsen-Tuna-Berg- Pålång-Selånger-Indal-Bergeforsen-Stavreviken-Åsäng till Stigsjö (i Ångermanland) gäller dock särskild hänsyn enligt bilaga 4. Bräcke och Ragunda kommuner i Jämtlands län, Västerbottens län utom Dorotea, Vilhelmina, Storuman och Sorsele kommuner, Norrbottens län utom Arjeplog, Jokkmokk, Gällivare, Kiruna och Pajala kommuner

Region 5

Älvdalens kommun i Kopparbergs län o Jämtlands län utom Bräcke och Ragunda kommuner, Dorotea, Vilhelmina, Storuman och Sorsele kommuner i Västerbottens län, Arjeplog, Jokkmokk, Gällivare, Kiruna och Pajala kommuner i Norrbottens län

Region	Period 2	Period 1 (vårdatumperioden)	Period 3
1	21-30 april	1 maj -30 juni	1-10 juli
2	1-10 maj	11 maj-30 juni	1-10 juli
3	10-20 maj	21 maj-30 juni	1-10 juli
4	20-31 maj	1 juni -10 juli	11-20 juli
5	1-10 juni	11 juni-10 juli	11-20 juli

Orienteringsarrangemang under vårdatumperioden i region 4 och 5

Allmänt

Vårdatumperioden är den tid på året då naturen är som mest känslig för störningar. Under vårdatumperioden skall därför visas en särskild hänsyn i umgänget med naturen. Detta särskilda hänsynstagande gäller oavsett var i landet man befinner sig.

Speciella förutsättningar

I de norra delarna av landet råder speciella förutsättningar för det rörliga friluftsliv som bedrivs på barmark. Barmarksperioden är betydligt kortare än i övriga delar av landet. Hänsynstagandet till jakten och framför allt jakten efter älg, som av klimatologiska och andra skäl ligger tidigare på året begränsar ytterligare möjligheterna till ett rikt utbud av friluftsaktiviteter under hela barmarksperioden.

Arrangemang under vårdatumperioden

Möjligheten att bedriva orientering och annan organiserad friluftsverksamhet även under vårdatumperioden är därför viktigare i region 4 och 5 än i övriga delar av landet. Arrangemang som genomförs under denna period måste dock normalt vara av begränsad omfattning och beröra ett mycket begränsat område, i förhållande till den totala skogsmarksytan. Under vårdatumperioden kan orienteringsarrangemang genomföras i region 4 och 5 under förutsättning att: verksamheten planeras och genomförs på sätt som tidigare tillämpats, de särskilda hänsyn och det samråd som anges för arrangemang under period 2 och 3 strikt tillämpas, extra omsorg ägnas valet av terrängområde och val av arrangemangsform görs så att framför allt arrangemangets varaktighet begränsas.

Särskild hänsyn, region 4

Region 4 omfattar bland annat hela det norrländska kustområdet. Såväl klimat som topografi och markslagssammansättning gör detta område mer störningskänsligt än övriga delar av regionen under djurens reproduktionsperiod. Under vårdatumperioden, som för region 4 omfattar tiden 1 juni till 10 juli, bör därför inga större arrangemang genomföras inom den södra kustzonen utan att berörda markägare och jakträttshavare lämnat sitt medgivande. Den södra kustzonens utsträckning framgår av kartan i bilaga 2. Områden inom denna zon som är särskilt avsatta för friluftsliv kan även användas för genomförande av orienteringsarrangemang.

Överenskommelse rörande förhållandet mellan markägare, jägare och orienterare

Föreliggande överenskommelse har gemensamt utarbetats av Domänverket, Lantbrukarnas Riksförbund, Skogsindustriernas Samarbetsutskott, Sveriges Jordägareförbund, Sveriges Skogsägars Riksförbund, Svenska Jägarförbundet och Svenska Orienteringsförbundet (SOFT). För att göra denna överenskommelse fullständig har däri inarbetats de delar som berör parterna av de "Allmänna rekommendationer för arrangörer av orientering och annan större organiserad friluftsverksamhet", som utfärdats av Statens Naturvårdsverk.

§ 1 Parterna understryker vikten av ömsesidigt hänsynstagande för att på bästa sätt tillmötesgå varandras olika intressen.

§ 2 Parterna är medvetna om att de lokala förhållandena kan variera och att nödvändig hänsyn ska tas här till. Omständigheterna i varje särskilt fall kan föranleda avsteg från och kompletteringar till riktlinjerna. Parterna är därvid beredda att positivt verka för lösningar i riktlinjernas anda för att på bästa sätt tillmötesgå de lokala intressena.

§ 3 Arrangörer av och deltagare i orienteringar, såväl träning som tävling, ska visa aktsamhet mot markägares, jakträttsinnehavares och markarrendatorers egendom och intressen.

§ 4 För att undvika alltför hårt utnyttjande av vissa marker ska SOFT verka för att orienteringsverksamheten sprids geografiskt.

§ 5 SOFT förbinder sig att verka för att samtliga till förbundet anslutna föreningar i samband med planläggning och genomförande av kartritning respektive orienteringstävlingar aktivt söker kontakt med berörda markägare, jakträttsinnehavare och markarrendatorer för samråd. Samråden ska bland annat syfta till att beakta de speciella hänsyn som vid förberedelser och genomförande av orienteringar bör tas till växt- och djurlivet inom området samt till att förebygga konflikter mellan motstående intressen. Avser man att utnyttja ett område för orienteringsverksamhet mer eller mindre permanent eller för längre tid ska särskild hänsyn tas vid arrangemangets uppläggning och genomförande och samråd ske med berörda markägare, jakträttsinnehavare och markarrendatorer. Undertecknade organisationer representerande markägare, jakträttsinnehavare och markarrendatorer å sin sida ska verka för att anordnandet och genomförandet av orienteringsarrangemang inte försvåras.

§ 6 SOFT förbinder sig att följa de rekommendationer om begränsning av orienteringsverksamheten under vår och försommar som fastställas av SNV efter samråd med berörda parter.

§ 7 Intill dess samordnad älgjakt helt genomförts förbinder sig SOFT att inte lämna sanktion för orienteringar under allmän jakttid, efter älg och ej heller lördagen och söndagen före (den så kallade älg söndagen). På den så kallade lilla älg söndagen, lördagen och söndagen före älg söndagen, bör orienteringar inte anordnas på mindre jakträttsinnehavares mark, där risk kan föreligga att älgar störs och lämnar den berörda marken. På såväl älg söndagen som lilla älg söndagen kan, utan hinder av vad som ovan sagts, sanktion lämnas för orienteringar i marker där ägare och jakträttsinnehavare lämnat medgivande.

§ 8 Parterna förbinder sig att verka för en senareläggning av älgjaktens början så att första lördagen och söndagen i oktober blir disponibla för orienteringstävlingar. Därutöver förbinder sig parterna att

genom lokala samråd verka för ett gemensamt utnyttjande av markerna även under den tid älgjakt är tillåten.

§ 9 Parterna ska uppmana sina medlemmar, regionala organisationer och tjänstemän att underlätta samarbetet mellan markägare, jägare och orienterare. När svårigheter uppstår att erhålla lämpliga marker för orienteringsarrangemang ska parternas företrädare i samarbete med distriktsförbundens bankonsulenter verka för att dessa svårigheter undanröjs. Markägarnas och jägarnas organisationer ska uppmana lokala sammanslutningar och enskilda medlemmar att delta i det samråd, som fordras för att orienteringsarrangemang ska kunna genomföras utan onödiga negativa effekter på växt- och djurlivet.

§ 10 Parterna ska hålla varandra underrättade om händelser av betydelse som har samband med i överenskommelsen berörda frågor samt gemensamt söka lösa uppkomna problem.

§ 11 Parterna ska genom sina publikationer och på annat lämpligt sätt sprida kännedom om denna överenskommelse. Parterna är ense om att en god information i dessa frågor är en förutsättning för ett meningsfullt samarbete på det lokala planet.

§ 12 Parterna förbinder sig att inte utfärda bestämmelser eller anvisningar som strider mot denna överenskommelse innan överläggningar i tillämpliga delar därom förts mellan parterna. När erfarenhet vunnits av tillämpningen av nya regler för jakt efter älg ska bestämmelserna punkterna 7 och 8 tas upp till förnyad prövning.

§ 13 Denna överenskommelse ersätter överenskommelsen mellan Svenska Orienteringsförbundet och Svenska Jägarförbundet, daterad Stockholm 5 mars 1947.

§ 14 Föreliggande överenskommelse gäller tills vidare med en ömsesidig uppsägningstid av tolv (12) månader.

*) Med allmän jakttid jämföras den tid då jakt efter älg bedrivs på så kallad generell tilldelning.

Stockholm 1 juli 1975

Bilaga C

Exempel på brev för uppsökande samråd

Till berörda markägare och jakträttsinnehavare

ANGÅENDE PLANERAT KARTPROJEKT

Brusbäckens OK planerar att framställa en orienteringskarta i ett område öster om riksväg 117. Kartan är tänkt att användas för klubbens tränings- och tävlingsverksamhet.

Vi har förberett projektet genom att upprätta en förteckning på alla markägare och jakträttsinnehavare inom området. Våra planer är att ta personlig kontakt med samtliga. Vi vill komma överens med er om en lämplig dag, när ett par av våra medlemmar får göra ett besök hos er. Då berättar vi mer i detalj om våra planer samt lyssnar till era synpunkter och önskemål.

Vår ansvarige för kartprojektet, Bror Brusback, tel 0123-45 67 89, kommer att ta kontakt med er de närmaste dagarna för att diskutera en lämplig dag och tidpunkt för vårt besök.

Med vänlig hälsning

Nils Nilsson,
ordförande, Brusbäckens OK

Bilaga D

Exempel på brev till markägare

Till

ANGÅENDE PLANERAT KARTPROJEKT

Bäste...

Brusbäckens OK planerar att framställa en orienteringskarta över området som vi ringat in på bifogad karta. Kartan planeras att användas för klubbens tränings- och tävlingsverksamhet. Vi bifogar en 5-årsplan över vår verksamhet.

Innan projektet påbörjas kommer vi, i enlighet med de bestämmelser vi har att följa, att samråda med samtliga markägare samt låta Länsstyrelsens naturvårdsenhet pröva om området - från allmän naturvårdssynpunkt - är lämpligt att kartera.

Rekognoseringsarbetet för kartan beräknas starta i augusti 1997. Vi räknar med att en färdigtryckt karta räknar vi med blir klar till den tävling som vi planerar att arrangera i april 1998.

Vi kommer att ta en telefonkontakt med er de närmaste dagarna. Vi vill gärna ha synpunkter och önskemål på vårt projekt och naturligtvis är vi beredda att lämna ytterligare information. Kontaktman är Bror Brusback, Ågatan 1, 123 45 Brusbacken, telefon 0123-45 67 89.

Vi bifogar en folder som beskriver vår idrott och de regler som gäller.

Med vänlig hälsning

Nils Nilsson,
ordförande, Brusbäckens OK

Litteratur

Allemansrätten och kommersen (utredning 1995), Naturvårdsverket

Allmänna råd, Orientering och andra friluftssarrangemang (1996), Naturvårdsverket

Det här med orientering (1983), Svenska Orienteringsförbundet

Ett hundra frågor om älgen (1993), Skogsstyrelsen

Faunavård i skogsbruket (1984), Skogsstyrelsen

Floravård i skogsbruket (1984), Skogsstyrelsen

Orienteringssportens inverkan på älg och rådjur (Grimsöprojektet 1981), Naturvårdsverket

Orienteringssportens påverkan på djurlivet (Sennstam 1974), Skogshögskolan

Orienteringens effekter på djurlivet (sammanställning av Fries 1995), Svenska Orienteringsförbundet

Rådjuret (Cederlund och Liberg 1995), Svenska Jägarförbundet

Tävlingsregler, Svenska Orienteringsförbundet

Vegetationsslitage - katastrof eller bara olägenhet (Kardell 1978), Sveriges Lantbruksuniversitet

Vegetationsslitage i samband med Orienteringstävlingar (Kardell 1974), Skogshögskolan

Orientering och allemansrätten (2011), Svenska Orienteringsförbundet

Litteratur från Svenska Orienteringsförbundet beställs genom SISUI drottsböcker,
<http://www.sisuidrottsbocker.se/> eller via www.orientering.se